

GESPREK

**SANDS &
ROBIN**

Gesprek Sands & Robin

Naam bestand: conversation w_ sands and robin by radna 24 july 2020 (unedited).wav
Datum: 24 juli 2020
Duur: 02:12:07
Sprekers: Robin Wassink-Murray, Radna Rumping, Sands Murray-Wassink
Locatie: Het huis van Sands en Robin, Swammerdamstraat, Amsterdam
Transcriptie datum: 16 januari 2021
Getranscribeerd door: Martha Jager

00:00:00 Robin Wassink-Murray: Zit er een metertje ook op of zo, zodat je het kan zien?

00:00:05 Radna Rumping: Of die uitslaat? Ja, dat zie je gewoon, ik hou 'm wel een beetje in de gaten.

00:00:17 RWM: Ik heb er nu even geen trek in...

00:00:18 RR: Ja, ik heb eigenlijk ook nog geen honger eigenlijk...

00:00:20 RWM: Ik heb net een broodje op, dus...

00:00:32 RR: Waar gaan we beginnen? Nou, ik had wel een begin eigenlijk. Ik dacht ik vind het wel interessant om te horen hoe Robin eigenlijk ook onderdeel is van het werk van Sands. Soms ben je bijvoorbeeld meer aanwezig op de achtergrond met wat je doet bijvoorbeeld...

00:00:54 RWM: Ja, dat is voornamelijk waar we het over hebben, denk ik. En ik doe natuurlijk wel veel voor hem. Ik help hem als hij dingen op moet zetten... Dat is nu iets minder hé? Nu heeft 'ie vier collega's waar hij nauw mee samenwerkt, waar jij er eentje van bent. Dat is wel even iets anders, want die hele show in Londen uiteindelijk... Vroeger was het altijd...dan ga ik mee. Ik zet eigenlijk alles op zo'n beetje... De technische dingen als hij een presentatie doet of zo, die doe ik... Dat hoeft nu niet meer, want er zijn nu professionele mensen, dankzij If I Can't Dance [I Don't Want To Be A Part Of Your Revolution] maar dat is wel mijn grootste invloed. Behalve... Maar dat kun jij beter zeggen, denk ik? Hoe ik jou beïnvloed... Dat heeft natuurlijk te maken met waar we het over hebben elke dag.

00:01:39 Sands Murray-Wassink: Ja hoe zeg ik dat altijd... Wij zijn een team. Zo zeg ik het altijd: sinds 16 november, 96 zijn we samen. En ja, ik heb jou altijd gezien als zeer invloedrijk, want je hebt me veel geleerd over mensen en ook over hoe ik naar kunst kan kijken en mijn eigen werk. Want je... Hoe zeg je dat? Voeten of benen op de grond? Je houdt mijn voeten op de grond.

00:02:21 RWM: Ja, je moet niet te zweverig worden. Dus soms zeg ik ook wel eens expres een beetje harde dingen, terwijl ik het niet zo hard bedoel. Dat ik zeg "wat een onzin, doe toch normaal" terwijl ik eigenlijk

helemaal niet wil dat 'ie normaal doet... Maar dan vliegt 'ie net iets te ver weg zeg maar, en dan haal ik hem weer een beetje naar binnen.

00:02:43 SMW: Niet zozeer dat ik weg vlieg denk ik, maar...

00:02:46 RWM: Nou, je wil nog wel eens opgaan in jouw gedachten. En dan kom je toch nog wel eens in onrealistisch denkbeelden uit vind ik. En dan klinkt het allemaal wel heel aardig, maar dan is het toch niet echt praktisch en daar help ik je dan wel aan herinneren.

00:03:00 SMW: Ja, hij is heel erg praktisch wat dat betreft... Maar je doet het ook om mij een beetje uit te dagen, heb ik het idee. Niet alleen om mijn voeten op de grond te houden, maar ook om te zeggen: hoe kunnen mensen daar naar kijken met een... Soms klinkt het zelfs een beetje cynisch. Zoals... Wat zei je daarover, over mijn tekening? Dat het nergens... Wat was het? Je zei iets over...

00:03:27 RWM: Ja, ik zei op een cynische manier: "oh, dat is ontzettend mooi" of zoiets. Jouw werk is natuurlijk *rough* en vaak helemaal niet om mooi te zijn of zo, maar meer wat erachter zit. Wat er mee gezegd wil worden is belangrijker dan hoe het eruit ziet, en als het er juist niet zo aantrekkelijk uitziet, heeft dat juist een belangrijkere *message* dan als iets wat er wel mooi uitziet. Dus dat snap ik wel en dan vind ik dat ook wel leuk om daar grapjes over te maken, natuurlijk.

00:04:05 RR: En hoe vind jij dat dan Sands?

00:04:05 SMW: Ik vind het alleen maar leuk, van hem kan ik het hebben. Ik zou van andere mensen misschien denken "ze snappen het niet" of dat ik het irritant zou vinden of zo. Maar we zijn sinds zo lang samen. Hij heeft ook een bepaalde kijk op mijn werk, wat uniek is, denk ik, want hij kent mij beter dan dan wie dan ook. Dus dat is heel...

00:04:38 RWM: Ik ben ook ongeschoold, wat dat betreft.

00:04:38 SMW: Ja ongeschoold, dat is ook belangrijk. Toen wij elkaar leerden kennen, dat was de tijd van de Young British Artists in Londen en ik was net in

aanraking gekomen met Tracey Emin en Sarah Lucas. En Tracey Emin zei ooit iets van "ik wil ook dat als ik naar de bakker ga of de mondhygiëniste, dat zij mijn werk ook een beetje kunnen snappen." Niet dat het zo geabstraheerd is dat het niks te maken heeft met het dagelijks leven. Dus toen ik jou leerde kennen, dacht ik... Ik vond jouw blik op mijn werk wel interessant. Ik denk dat we elkaar aanvullen wat dat betreft.

00:05:34 RWM: Ik denk dat we ook wel grote tegenstellingen hebben. Ik ben inderdaad vrij logisch, want ik wil altijd wel een beetje... Hoe noem je dat? Symmetrie hou ik wel van, en dat het een beetje netjes is en een beetje logisch en ik wil wel een beetje weten wat er gaat gebeuren. Dat soort dingen, maar ook weer niet te. Ik streef altijd naar niks meer hoeven te doen, maar als ik dat bereikt heb ga ik weer op zoek naar andere dingen. Met hem heb ik dat ook wel gevonden. Het is iets wat mij aanvult op een manier dat ik niet zelf kan doen, omdat ik eigenlijk niet zo in elkaar zit.

00:06:15 RR: Maar je weet wel van jezelf dat je er wel nieuwsgierig naar bent.

00:06:18 RWM: Ja, precies.

00:06:19 RR: Het is misschien iets wat je wel zou willen maar gewoon geen onderdeel is van je karakter op die manier?

00:06:22 RWM: Ik denk niet dat dat ik uit mezelf in de kunstwereld terecht gekomen zou zijn. Ik wist ook niks van kunst. Misschien wel leuk om te vertellen: toen ik hem leerde kennen en voor het eerst bij zijn atelier in de Ateliers kwam, de school waar hij toen zat, en ik zat zo te kijken... Dat soort werk...

00:06:44 SMW: Nee niet dat soort werk, er was een specifiek schilderij.

00:06:47 RWM: Precies dat klopt, dat wil ik ook zeggen. Je bent werk gewend wat mooi is, wat mooi boven de bank is. Als je niet echt met kunstenaars in aanraking komt, je hebt er geen interesse in, dan weet je eigenlijk niks van kunst. Dus zo was ik ook en ik had zoiets van dat moet mooi zijn

00:07:02 RR: Kundig gemaakt. [lacht]

00:07:03 RWM: Precies. En toen zag ik zijn werk en toen dacht ik van 'zo kan het ook.' En toen stond er iets in de hoek, dat zag er zo grof uit, dus ik vroeg aan hem "is dat iets waar je je kwasten op schoonmaakt of zo?" Maar dat scheen dus een werk te zijn dat hij aan een van zijn leraren had verkocht. Voor nog best een hoog bedrag zelfs, dacht ik...

00:07:32 SMW: Marien Schouten, ja.

00:07:33 RWM: Toen zat dat ding er nog op zeker, wat Roos er vanaf trok?

00:07:36 SMW: Ja het was zo... Het is een stel, en ze zijn allebei kunstenaar: Marien Schouten en Roos Theuws. Haar achternaam is een beetje moeilijk uit te spreken voor mij.

00:07:49 RWM: Theuws.

00:07:52 SMW: Maar ik kwam bij hun thuis om het werk af te leveren en het zat ingepakt in bubbeltjesfolie. Het was niet op canvas of stof, het was op board, MDF of zo. En bovenop was een stuk gouden karton, het zag eruit als verpakkingsmateriaal. En ze hebben er inderdaad best veel geld voor betaald. En ze waren het aan het uitpakken en Roos zag iets hangen en zij dacht dat het verpakkingsmateriaal was en dat heeft ze er vanaf getrokken. En ik had dat op een hele delicate manier gelijmd zodat het bleef hangen. En Marien was woest, hij kon het niet geloven.

00:08:22 RWM: Ik was er niet bij...

00:09:04 SMW: En Roos zei... Dat is het met alle kunst, denk ik... Soms vraag je je af als je, als je een tentoonstellingsruimte binnenloopt, waar ben ik naar aan het kijken? Is dat stopcontact wel zo bedoeld, of is het kunst? Dus dit was gewoon een geval van 'dit is verpakkingsmateriaal dus het moet er af'.

00:09:28 RR: 'Is it trash or trashy?' [lacht]

00:09:37 SMW: Ja, is it trash or trashy... Het is altijd hetzelfde. Dat was ook Robins introductie/confrontatie met mijn werk... Maar je zag ook - dat is belangrijk om

te vertellen - het was een heel groot atelier dus waarschijnlijk was je een beetje in de war. Want jij dacht 'het is een groot gebouw, er zijn maar twintig mensen hier en iedereen heeft een atelier van 100 vierkante meter.' Of weet ik veel, heel groot.

00:10:06 RR: Bijna groter dan dit huis, toch?

00:10:10 SMW: Het is groter dan dit huis en een plafond dus twee keer zo hoog, of drie zelfs. Het is echt super groot. Dus dat was waarschijnlijk voor jou ook een beetje... Die samenhang van prestige en hoe het eruit ziet.

00:10:27 RWM: En je weet natuurlijk wel dat er veel geld omgaat in de kunstwereld. Je ziet op het journaal de veilingen van Van Gogh en dat soort dingen natuurlijk wel. Dus dat weet je wel. Maar met dat soort werk, dat wist ik nou ook weer niet. Maar aan de andere kant was het ook niet totaal vreemd, want je merkt toch wel dat mensen in de kunstwereld een bepaalde kijk op het leven hebben die afwijkt van de norm, zeg maar. Er is toch wel een verschil tussen mensen die creatief zijn en in de kunstwereld een beetje vertoeven, zeg maar, en mensen die daar absoluut helemaal niks mee hebben. En die scheiding, die heb ik nog steeds met mijn werk, want ik heb nog een 'normale baan', zeg ik altijd maar. Ik werk in een ziekenhuis en mijn collega's die zijn hooggeschoold, hbo analisten over het algemeen, in het laboratorium. Maar als ik ze vertel over wat wij doen in het weekend of waar we mee bezig zijn, of waar we in geïnteresseerd zijn, dan snappen ze dat absoluut niet. Zij hebben het alleen maar over weekendjes uit en gezellig naar de camping in de zomer, en dat soort dingen. Maar echt, als je het dan over interessante dingen gaat hebben, die wat dieper gaan dan raak je ze heel snel kwijt.

00:11:38 RR: Ja.

00:11:38 RWM: En dan ben ik weer de 'weirdo' in hun ogen. Maar dat is logisch eigenlijk...

00:11:43 RR: Dus misschien qua kennis van kunst, die had je op dat moment niet, maar qua visie op het leven of politiek of hoe je wilt leven dat paste wel.

00:11:53 RWM: Dat klikte wel ja. Ik had ook een vriendenkring die, nou ja, dat was vooral 'zuipen en wijven' daar wilde ik ook wel heel graag uit, eigenlijk. Nou ze waren wel iets beter dan dat... Maar in ieder geval, toen ik Sands ontmoette toen wilde ik toch wel heel snel naar Amsterdam komen. Dat is gelukkig gelukt door een klein kamertje te kopen, en ik heb ze ook niet meer gezien sindsdien. Eentje die belde nog een keer op van "we moeten eens langskomen" en ik had zoiets van 'ik weet niet of ik daar wel zin in heb.' Eigenlijk ben ik ze nooit meer tegengekomen sindsdien. Eentje zijn we er toen nog eens tegengekomen. Toen zaten we op een terrasje bij de weg...

00:12:36 SMW: Hij was vriendelijk, maar dat was jouw favoriet.

00:12:36 RWM: Ja dat was Raymundo en die woonde ook al in Amsterdam, en die is planoloog hier en die, ja, die was ook wel iets meer interessant.

00:12:50 RR: Ik ben eigenlijk heel benieuwd, want je zei november 96... Ik was op jouw Vimeo aan het rondkijken... En er is een opname van jullie eerste telefoongesprek

00:13:03 SMW: Ja.

00:13:03 RR: En ik ging er vandaag nog eens naar terugluisteren – ik heb het niet helemaal geluisterd – en ik ging er vanuit 'oh Sands zal dat wel hebben opgenomen' maar...

00:13:16 RWM: Nee, dat heb ik opgenomen.

00:13:16 RR: Ik ben daar eigenlijk heel benieuwd naar.

00:13:19 RWM: Nou, dat kan ik wel vertellen. We hebben elkaar ontmoet in een gay bar, 'Havana' heette dat, die bestaat niet meer, in de Reguliersdwarsstraat. Ik was uit met een vriend die eigenlijk niet echt mijn vriend meer was. We hadden wel wat, maar niet echt meer. Maar hij woonde op de Keizersgracht om de hoek zeg maar van het Rembrandtplein, en ik ging nog vaak met hem uit en kwam daar veel over de vloer. Die avond gingen we ook uit, met meerdere vrienden... En er was een stoel vrij naast hem, en wij allebei waren niet op zoek naar een partner of zo. Voor mij was het vrij vroeg na mijn coming out en ik was pas een paar jaar in de gay scene aan het

uitgaan. Dus het was allemaal nog een beetje nieuw. En hij had het een beetje gehad ook, met zijn relaties die hij achter de rug had, geloof ik. Hij was een beetje 'fed up with men.'

00:14:10 SMW: Nee, ik was niet op zoek.

00:14:12 RWM: Maar die stoel die was vrij en daar ging ik naast zitten. Of tenminste, ik vroeg of die vrij was en toen raakten we aan de praat. En daarna gingen we naar de It discotheek die ook niet meer bestaat... Nu voel ik me wel oud hoor, maar je weet waar het over gaat. En die vriend van mij, die had ook een soort van hotelkamers in zijn woning, een groot grachtenpand had hij van zijn baas wat nu van hem is. En ik kon daar gewoon blijven slapen, met hem, en dat is onze eerste ontmoeting. En die dag daarna ging ik weer naar huis met mijn auto. En toen heb ik hem de woensdag daarna gebeld voor het eerst. Dat vond ik wel interessant. Ik dacht dit kan wel een interessant gesprek worden.

00:14:54 SMW: En jij nam al de conversaties...de gesprekken op met je grootmoeder.

00:15:00 RWM: Dat deed ik toch al, ja. Ik vond het altijd wel leuk om te spelen met elektronica, daarom ben ik ook in IT beland denk ik. Maar het was zo'n ouderwetse bakelieten telefoon, met zo'n draaischijf of misschien met toetsen... Dat weet ik eigenlijk niet meer. Maar daar zat een schroefje onder, dan kon je het klepje eraf halen, en dan kon je daar dingetjes op aansluiten.

00:15:20 SMW: [lacht]

00:15:21 RWM: Dus ik had daar gewoon twee draadjes op aangesloten en in mijn cassetterecorder op de microfoon aansluiting aangesloten. En dan kon ik het opnemen, kwam ik achter. Dat werkte gewoon op één of andere manier. In de analoge tijd kon dat gewoon nog. En dat vond ik wel leuk om te doen. Dus ja, die mogelijkheid had ik, dus dat heb ik gewoon gedaan. Ik heb gewoon dat gesprek opgenomen zonder dat ik het vertelde. Ik vergat het zelf denk ik ook wel hoor, tijdens het gesprek. En toen hebben we onze eerste date gemaakt voor die zaterdag daarna, vrijdag of zaterdag zou ik bij hem komen waar hij toen woonde.

En toen heb ik het denk ik verteld, of die dag daarna. We zaten in de auto, en toen vertelde ik je dat ik het had opgenomen en ik had het ook bij me op een bandje. Dat heb ik gelijk laten horen in de auto. Ja, dat vond ie wel heel erg interessant en toen zei hij: "daar moeten we een werk van maken."

00:16:15 SMW: Ik zei gelijk dat het werk wás.

00:16:18 RWM: Ja, dat het werk was. Inderdaad. Dus, dat moesten we allemaal overzetten op cd, en dat hebben we laten doen in een oplage van tien, heel weinig. We hebben er eentje verkocht, denk ik hé, sindsdien?

00:16:30 SMW: Misschien een paar eigenlijk. Ik heb twee keer tien cd's gemaakt, in een oplage.

00:16:46 RWM: Wat ook wel grappig was, toen moesten we eigenlijk een soort hoesje maken er voor. En toen was ik in Paint in Windows 3.1 bezig op een computertje, in die tijd, en wilde ik iets heel moois maken. En ik kan me nog herinneren dat hij zoiets had, dat we roze papier hadden gekocht en dat de proefprints die eigenlijk mislukt waren, en dat vond hij dan wel weer goed genoeg. Dat knipte hij gewoon uit, en een beetje slordig zag het eruit - en dat is wat het is geworden terwijl ik een heel mooi ontwerp wilde gaan maken. En toen leerde ik dat dat eigenlijk wel beter is, want dan leg je meer je eigen gevoel er in.

00:17:23 SMW: Nou dingen zijn minder *mediated* of zoiets. Er zijn minder stappen tussen je ideeën. Het is spontaniteit wat je krijgt.

00:17:43 RWM: Minder ge-edit, meer spontaniteit. Dat is wel wat jij gebruikt in je werk, ja. Als jij spontaan iets maakt dan is het gewoon in een keer klaar.

00:17:50 SMW: En dat is heel belangrijk, omdat het dan rechtstreeks... Het is zo dichtbij mogelijk van wat er in je hersens omgaat.

00:18:05 RWM: Ruwheid.

00:18:05 SMW: Ruwheid ja. Niet gepolijst, meestal niet, sommige dingen wel, maar over het algemeen niet echt. En dat past ook bij jou denk ik. En daarom zijn we

samen... Want jij bent ook... Zoals het huis ingericht is, ons appartement. Het is ook heel praktisch: we hadden een bank nodig, dus we hebben een bank. En we hadden een paar stoelen nodig dus we hebben een paar stoelen verzameld. Van z'n ouders, of ik weet niet waar die stoel vandaan komt waar Radna op zit?

00:18:38 RWM: Die komt van mijn werk.

00:18:40 SMW: Maar we hebben absoluut niks met binnenhuisarchitectuur.

00:18:52 RR: Vinden jullie het oké als ik het raam dicht doe?

00:18:54 SMW: Yeah, yeah. Ze zijn allebei open...

00:18:57 RWM: Het is wel een beetje een lawaai ja...

00:18:57 RR: Het is wel verstaanbaar, hoor, maar, maar dit scheelt heel veel.

00:19:01 SMW: Is dit beter?

00:19:04 RWM: Doe die andere ook maar.

00:19:04 RWM: Ja, overdag is het drama.. Ik werk nu thuis natuurlijk, en dan zit ik hier voor die televisie. En op die manier werk ik dan, en als dan die ramen dan open staan...dat kan gewoon niet. Dat is gewoon vreselijk.

00:19:08 RR: Ja.

00:19:09 SMW: Ja, er is heel veel lawaai nu buiten op het moment.

00:19:10 RR: Maar ik vind het echt heel erg fascinerend dat Robin die opname heeft gemaakt.

00:19:30 SMW: Ja...

00:19:31 RR: Ook omdat het zo past bij hoe je werk is...

00:19:48 SMW: Ja.

00:19:48 RR: En dat ik dacht 'oh dat je dat toen hebt gedaan' en dat je meteen dacht ik ga het vastleggen of documenteren. Ook al was het ook een spontane actie... En dat het ook een werk geworden is. Dat past heel goed en vind ik heel mooi eigenlijk.

00:19:48 SMW: Ik weet nog goed de eerste, de allereerste avond, bij Peter - we kunnen z'n naam noemen - jouw ex vriend, ik kon niet stoppen met praten. We zijn eigenlijk bijna de hele avond wakker geweest.

00:20:05 RWM: Nee...

00:20:11 SMW: Bijna. Tot heel laat.

00:20:12 RWM: Nee, 's ochtends begon je te praten.

00:20:13 SMW: Nou, mijn herinnering is dat ik niet kon stoppen met praten. Het was echt alsof ik iemand voor me had die mij kon begrijpen... En ik had nog nooit zo'n iemand meegemaakt waarvan ik dacht dit is iemand die misschien mijn manier van denken en doen kan waarderen. Dat had ik meteen door, qua gevoel.

00:20:44 RWM: Jij zat ook heel erg diep in de kunstwereld, op dat moment. Als je bij de Ateliers was in die tijd dan was je een beetje afgeschermd. Je mocht geen tentoonstellingen doen, je moest alleen maar werken in je studio. Eigenlijk was dat een beetje hoe dat toen ging. Het is wel een beetje anders geworden, geloof ik. Maar dat hij dan een 'normaal', tussen aanhalingstekens, iemand ontmoet, zoals ik die daar niet in zit... Want jouw vriend, die je daarvoor had, die kwam van de Ateliers zelfs. Dat is heel anders natuurlijk.

00:21:17 SMW: Ja maar ik wist heel snel, dat wist ik al in Kansas... Het was mij heel duidelijk: kunstenaars en ik, dat gaat niet samen in een relatie. Of tenminste ik heb nooit ééntje leren kennen waarvan ik dacht... Zelfs met Bas dat was echt vurig, de hele tijd ruzie. Dus ik was eigenlijk al op zoek naar... Het gaat mij niet zozeer om of iemand in de kunstwereld zit of niet, het gaat mij meer om hoe mensen in het leven staan, en hoe ze andere mensen benaderen. En wat ik gemerkt heb in de kunstwereld, ook toen, was dat er niet zoveel aandacht was voor hoe we andere mensen behandelen. Het stond heel laag op het lijstje van belangrijke dingen. Je moest mooie dingen maken, je moest verkopen, je moest beroemd worden... Carrière maken, in principe. En hoe je anderen behandelde dat was. Dat was gewoon niet echt onder de aandacht of zo.

00:22:34 RWM: Denk je dat dat veranderd is dan?

00:22:37 SMW: Nee, ik denk niet dat het veranderd is. Ik denk dat het over het algemeen nog steeds hetzelfde is, en daarom zoek ik mensen op, zoals Radna en Megan, Amalia, Frédérique Bergholtz van If I Can't Dance [I Don't Want To Be Part Of Your Revolution]... Mensen die meer gevoelig zijn voor hoe ze mensen behandelen, want daar gaat het om.

00:23:01 RR: Het is er wel maar je moet echt een beetje zoeken...

00:23:03 SMW: Ja, het is er wel.

00:23:04 RR: ...je komt er niet vanzelf.

00:23:08 SMW: Nee, je moet er echt voor gaan zoeken en een soort netwerk opbouwen van mensen die je vertrouwt.

00:23:15 RWM: Dat is ook wat er klikte. Want ik zou niet met een standaard kunstenaar kunnen zijn, die echt alleen maar voor het werk gaat.

00:23:25 SMW: *Business like.*

00:23:28 RWM: En inderdaad alleen maar voor geld gaat of zo en een grote prestige. Want hij vindt het belangrijk... Sands vindt het belangrijker dat hij mensen goed behandelt. Dat is belangrijker dan dat een carrière goed gaat en dat is iets wat mij ontzettend aanspreekt.

00:23:48 RR: Ja...

00:23:49 RWM: In de basis van ons zijn er dingen die precies hetzelfde zijn, denk ik, maar er is een heel ander leven omheen gekomen. Want ik ben ook hier (Nederland) geboren, en hij... dat is allemaal heel anders natuurlijk. Maar toch, er zijn ook heel veel verschillen tussen ons, maar dat vult elkaar ook echt heel erg aan. Dat op de grond blijven voor jou en ik wil juist meer zweverigheid, want anders zou mijn leven ook wel heel erg saai zijn misschien? Dus op die manier, ja, dat vind ik wel een hele goede aanvulling op elkaar.

00:24:19 SMW: En iedere keer als het een balans is, zeg maar, wanneer jij dingen af hebt of zo, dan maak ik weer een rotzooi van.

00:24:30 RWM: Of ikzelf.

00:24:30 SMW: Of jij zelf. Maar meestal... [lacht] Ik ben best wel...

00:24:33 RWM: Hij is er wel heel erg goed in inderdaad. De *messiness* die we hier hebben... Ik ben ook niet zo netjes en ik hou ook niet van schoonmaken, maar toch wel ietsjes meer dan hij. Hij laat het gewoon iets te ver doorgaan.

00:24:47 SMW: Ik laat het meestal heel ver doorgaan. Dat heeft ook... Het is geen excuus... Maar het is gewoon een feit, dat heeft ook met depressie te maken, denk ik. Alle depressieve mensen die ik ken, manisch depressief of alleen maar depressief... Schoonmaken en dingen in orde houden, is over het algemeen moeilijk voor mensen die depressief zijn.

00:25:11 RWM: Maar als je het dan gedaan hebt dan geeft het wel heel veel voldoening, dus het is wel heel goed eigenlijk. Maar om die stap te nemen om iets te doen. Dat is wel iets wat lastig is...

00:25:23 SMW: Misschien kan ik... Dit is misschien iets... Ik weet niet... Hopelijk kom ik goed uit mijn woorden hierover, maar er is wel iets in de kunstwereld die ook - en ik heb hier nooit over gesproken, of tenminste dus nooit opgenomen of niet opgeschreven of getypt... Ik heb altijd moeite gehad met het feit dat in de kunstwereld dat je niet ziet wat er achter de schermen omgaat. Mijn werk is ook heel erg gebaseerd op het feit dat je, als je een schilderij ziet, ik wil vertellen in mijn werk op op welke manier dan ook, wat daarachter schuilt. Dat je de huur moet betalen, dat je moet eten, dat je moet schijten, dat je boodschappen moet doen, dat je moet schoonmaken, dat je de huur moet betalen en gas/licht/water en dat je naar de dokter moet. Al die dingen die verborgen blijven.

00:26:35 RWM: Je zegt nou twee keer 'huur betalen.'

00:26:35 RR: [lacht]

00:26:35 RWM: Dat is nou net wat je niet doet. [lacht]

00:26:35 SMW: [lacht] Daar ben ik mij heel erg bewust van, dat het voor mij in principe betaald wordt...

00:26:43 RWM: Maar dat is ook waar je werk heel erg over gaat, en dat zie je bij heel weinig kunstenaars.

00:26:48 SMW: *Invisible labour*.

00:26:53 RWM: Het eindresultaat, het kunstwerk is vaak het belangrijkste voor kunstenaars. maar voor jou is het het proces, en dat zie je heel erg terug, en ik kan geen andere kunstenaar noemen die dat doet

00:27:05 SMW: Nou, die zijn er wel. En mensen hebben verschillende manieren om dat in hun werk te uiten. Dus ik zeg niet dat ik de enige ben, maar het is niet echt standaard...

00:27:21 RR: Nee. En ik denk dat daardoor leven en werk in elkaar overlopen. Ook het huiselijk leven en kunst, en jullie relatie is daar ook onderdeel van.

00:27:27 SMW: Ja.

00:27:33 RR: En dat is ook duidelijk, want als ik jou bijvoorbeeld nooit had ontmoet, Robin, dan had ik toch dingen over jou geweten omdat ik het werk van Sands ken.

00:27:37 RWM: Oh, ja zeker.

00:27:41 RR: Dus het zijn best... Ja eigenlijk de relatie, familie, waar je vandaan komt, dagelijks leven... Dat zit ook allemaal in je werk.

00:28:00 SMW: Ja.

00:28:01 RR: En op een manier die niet ge-edit, of zeer weinig ge-edit is.

00:28:04 SMW: Ik zie kunst als een soort gereedschapskist voor mij, vol met een hamer of wat dan ook...Hoe je het ook wil noemen. Kunst is voor mij ook een systeem, *a belief system*. Een systeem van gedachten en hoe ik naar de wereld kijk. Ik gebruik het echt om door het leven te komen. Daardoor is het heel belangrijk voor mij, dat die dingen zichtbaar worden. En ik denk dat het ook helpt, want bij de Ateliers en bij andere plekken probeerde ik het altijd over geld te hebben met andere kunstenaars. Hoe verdien je geld, hoe gaat dat? En in die tijd... Nu hebben ze

het er over, of nu beginnen ze daar over te praten. Er zijn business courses op kunstacademies. Maar in de tijd hadden ze daar niks over te zeggen. Het was gewoon niet belangrijk.

00:29:12 RR: Of wel belangrijk maar...

00:29:17 SMW: Nee, dat had niks met kunst zelf te maken... Dat ging altijd over esthetiek of over de inhoudelijke kwaliteit van een object. En dat vond ik zo bizar, want ik dacht dit wordt gemaakt door mensen en je hebt het niet over mensen. Hoe kan dat? Het is niet een stoel of - en ik weet dat qua design... alles is een beetje vloeibaar geworden. Mode en design en alles... dingen zijn niet zo specifiek meer in hokjes. Maar de kwaliteit van leven is toch het belangrijkste, lijkt mij? Want als je dat niet in orde hebt of als dat wankel is dan zie je dat overal in terug; in je gedrag en in je werk zelf, denk ik.

00:30:12 RWM: Ja, een heleboel mensen die... Zoals Rob, je weet wel met wie we naar Sint Petersburg waren, die gaf daar een lezing over. Hoe kunst eigenlijk van ons allemaal is en de kunstenaar is alleen maar een medium. Die krijgt het tot zich, en uit zich in z'n werk dus de kunstenaar is niet belangrijk. Het komt ergens vandaan en dat gaat door die kunstenaar, en het is voor ons, het publiek

00:30:36 SMW: Maar dat vind ik altijd zo raar, want waar komt het vandaan dan?

00:30:40 RWM: Ik heb het met hem erover geprobeerd te hebben...

00:30:43 SMW: Hij is een filosoof...

00:30:43 RWM: Hij was heel aardig en we konden het goed met hem vinden, maar...

00:30:47 RR: Het was vaag ofzo?

00:30:48 RWM: Ja, zoiets, iets spiritueels kwam het eigenlijk een beetje op neer, zo legde die het uit.

00:30:55 SMW: Het kan ook spiritueel zijn maar het moet toch verbindingen hebben met het echte leven, want anders wordt het te geabstraheerd of te zweverig.

00:31:06 RWM: Want jij bent niet zomaar een tool, jij bent inderdaad een mens.

00:31:12 SMW: Ja. Kunst is een tool.

00:31:13 RWM: Ja het is niet alsof jij alleen maar een doorgeefluik bent, en dat is wat hij een beetje bedoelde. Het is een leuke filosofische gedachte, maar dat sloeg helemaal nergens op vond ik.

00:31:25 RWM: Het is ook een generalisatie. Niet alle kunstenaars werken hetzelfde. Sommige kunstenaars zijn het er misschien wel mee eens. Die werken van negen tot vijf en zijn daarna een heel ander persoon. Die heb je natuurlijk ook... Die misschien ook wel hele goede kunstenaars zijn, maar dat is iets anders dan waar we het nu over hebben, denk ik.

00:31:46 RR: Ja dat denk ik ook. Ik ben wel benieuwd, Robin, of jij soms vindt - omdat jullie persoonlijk leven ook publiekelijk wordt gemaakt door het werk van Sands - of je daar wel eens moeite mee hebt? Of dat je denkt 'nou moet iedereen dit weten en lezen?'

00:31:59 RWM: Nee...

00:31:59 RR: Want het is héél open en soms expliciet, en daarom ook kwetsbaar. Wat ik heel bijzonder vind omdat ik dan denk 'wow Sands doet dingen die ik echt niet zou durven delen.' Maar hoe vind jij dat? Want het gaat ook over jou en jullie samen.

00:32:16 RWM: Ja, ik moest er wel een beetje aan wennen in het begin moet ik zeggen. Want ik ben niet zo extrovert. Sands eigenlijk ook niet, maar hij doet het wel in zijn werk. En ik hou dingen meer voor mezelf inderdaad. Maar dat is weer die tegenstelling wat me juist aantrekt. Dat is iets... Ik vind het wel interessant. Ik zou het zelf niet doen misschien maar dat hij dat wel doet, vind ik dan juist wel weer heel erg goed.

00:32:40 SMW: We hebben zelfs voorbeelden. Weet je nog die foto's die ik...

00:32:53 RWM: Ja dat naakt werk. Ja inderdaad. Hij wilde behang maken van zijn seksfoto's die hij heeft laten maken door een fotograaf. Dat is uiteindelijk wel gedaan

in 2008, maar in 1997, bij zijn eerste tentoonstelling wilde hij dat al doen, bij het Stedelijk Museum Bureau. En toen had ik daar wel moeite mee in eerste instantie. Ik dacht 'ik ken hem pas net een paar maanden, en dan staat hij daar *full blown* met een erectie... Toen had ik zoiets van 'hmm.' Maar daar heb ik over nagedacht toen en daar was ik toen vrij snel uit. Die brief heb jij nog, die ik gestuurd heb, dat ik het toch wel oké vond. Maar dat ik er wel aan moest wennen, legde ik uit in die brief, dus dat is wel een voorbeeld van zoiets. Maar daar zet je je overheen en op een gegeven moment wen je er aan, en dan heb ik er helemaal geen moeite meer mee. Ook tijdens de performance in Bern [Town Hall Philosophical Living Color Drawing', Performance Saga, Bern, 2008]...

en ik vind het juist heel belangrijk want hij zit heel goed in elkaar vind ik. En moreel gezien staat 'ie heel goed in het leven, en dat moet je juist uitdragen. Dat vind ik alleen maar goed en dat moedig ik alleen maar aan. Dus nee, daar ben ik wel wel overheen gegroeid door de jaren heen. Het begin was even wennen, zoals ik al zei, maar dat ging al vrij snel heel goed.

00:35:21 RR: Wat ik ook wel mooi vond aan die performance is dat Sands naakt was en jij wel kleding aan had maar dat jullie wel duidelijk samen in een performance zaten. In een iets andere rol, maar dat het wel echt van jullie samen was. En tegen het einde, was het Annie Sprinkle, die zei dat ze het transgressive vond...dat er juist ook liefde werd getoond?

00:33:41 RR: Ja daar wilde ik het ook over hebben. Want dat is in 2008 met Beth [Stephens] and Annie Sprinkle.

00:35:39 SMW: Ik denk Annie, Annie Sprinkle.

00:33:48 SMW: Ja.

00:35:42 RR: En dan, ik noem het maar even de anale scene, waar natuurlijk veel vragen over kwamen. En dat zij zei dat zij daar ook wel iets bij voelde maar dat tegelijkertijd toen jij voor Robin die dans deed dat je ook liefde op het podium toonde...En dat dat heel erg ontroerde omdat je dat niet vaak op die manier ziet. Het is vaak het een óf het ander.

00:33:48 RR: Daar ben ik wel benieuwd naar omdat dat eigenlijk de eerste keer was waar jij publiekelijk onderdeel bent van de performance. Terwijl je vaak wel te zien was in andere rollen maar niet in de spotlight.

00:36:10 SMW: We waren toen twaalf jaar samen. Toch?

00:34:05 RWM: Wij hebben in principe twee performances samen gedaan. Bern was de eerste, dat was ook het grootste succes, vind ik. Daar heb ik inderdaad vrij intieme dingen gedaan. Ik heb zeg maar in zijn lichaam gefilmd – je hebt het gezien natuurlijk – met zo'n...

00:36:13 RWM: Toen waren we al twaalf jaar samen, ja.

00:34:20 SMW: Speculum.

00:34:30 RWM: En toen vroegen ze ook achteraf... Mensen kwamen ook naar mij toe van 'heb je daar geen moeite mee?' *Jealousy* en zo hadden ze het over.

00:34:37 SMW: Bezitterigheid...

00:34:39 RWM: Maar toen was ik ondertussen al zo lang met jou samen, al tien jaar of zo, en was het voor mij absoluut geen issue meer. Dus ik vroeg zelf: "wat bedoel je nou eigenlijk?" Alsof ik hem bezit en dat zijn naakte lichaam of zijn woorden alleen maar voor mij zijn... Zo bezitterig ben ik helemaal niet

00:36:17 SMW: Dus ik zie de dingen die wij samen doen – dat was zeker een hoogtepunt – het was bijna alsof we twaalf jaar daarover gedaan hebben om tot dat punt komen. Daarom is het zo krachtig ook, denk ik. Omdat het de eerste keer was... En dat hebben we maar één andere keer gedaan met een heel moeilijk publiek bij de Ateliers, een jaar later – en ik was niet naakt, wel op de uitnodiging, maar niet tijdens de performance en dat was ook een probleem voor sommigen of tenminste, er werden opmerkingen over gemaakt. Het was gewoon magisch, maar dat had ook met de context te maken, want Annie Sprinkle was er, want dat was een performance week waarin jongere kunstenaars performances deden als hommages aan toonaangevende pionierende kunstenaars uit de zestiger, zeventiger en tachtiger jaren. Dus die context was ook perfect.

00:37:31 RWM: Die daar zelf ook aan meededen.

00:37:36 SMW: Die daar zelf waren ja en ook performances deden. Dat publiek maken van... Wat ik fascinerend vind, wat je ook publiek maakt of openbaar... Je kan nooit mysterie weghalen. Wij kunnen alles openbaar maken, ik kan alles openbaar maken maar er blijven dingen die privé zijn. Dat is gewoon hoe het leven in elkaar zit en dat vind ik zo fascinerend. En dat ben ik altijd aan het aftasten, een beetje proberen de grens op te zoeken van hoe ver kan je gaan? Je kan ontzettend ver gaan maar het mysterie blijft.

00:38:27 RWM: Tuurlijk ja. Het is niet alsof er niks overblijft wat dat betreft.

00:38:29 RR: [lacht]

00:38:32 SMW: Nee, en dat vind ik zo... Want de grens bij veel kunstenaars, bij veel mensen is veel dichterbij... Dichterbij huis. Het is heel specifiek om op zoek te gaan naar die grens. De grens van hoe ver je kan gaan in je werk en hoeveel je kan laten zien, hoeveel je kan vertellen. Maar er blijft altijd een soort mysterie over, en dat vind ik de *essence of life* of zoiets. Iets wat overblijft. En dat wil ik eigenlijk laten zien door alle andere dingen weg te halen. Iemand zei ooit over mijn werk dat het een soort *stripped down* versie was van kunst maken, en dat vond ik wel toepasselijk.

00:39:21 RWM: Ja zo zit jij wel in elkaar, dat is ook, zoals jij bent. En ook tijdens die performance ... Voor mij was het ook absoluut niet – ik was wel al een beetje zenuwachtig van tevoren, ik had nog nooit echt op het podium gestaan en er waren wel 200 man in het publiek ofzo- maar zodra we eraan begonnen, dat voelde zo normaal voor mij, want hij is altijd zichzelf. Hij heeft ook geen act ofzo voor z'n werk. Zoals hij nu zit te praten, zo zit hij vanavond ook te praten en staat hij ook op het podium te praten. Dus dat is voor mij zo herkenbaar en dat geeft me zo een veilig gevoel. Het was voor mij echt absoluut geen moeite nadat ik eenmaal begon. En over dat naakt zijn, dat vergeet je heel snel. Dat is hij gewoon, en dat

ben ik wel gewend, dat hij dat is op het podium. Zoals bij Witte de With [Kunstinstituut Melly] ook de hele dag waar hij een parfum performance heeft gedaan. Daar was hij ook de hele dag naakt.

00:40:17 SMW: Drie uur...

00:40:17 RWM: En dat weet je na vijf minuten niet meer eigenlijk...

00:40:26 SMW: Dat zijn we allemaal eigenlijk, onder onze kleding. Hannah Wilke – zij is één van van mijn drie favoriete kunstenaars met Carolee Schneemann en Adrian Piper – Hannah Wilke zei dat 'exposing the truth is like nudity.' Dus er is iets als je je kleren uittrekt, dat is een heel specifiek gebaar.

00:41:03 RR: Ontwapenend...

00:41:04 SMW: Ontwapenend ja. En je maakt je kwetsbaar op zo'n manier. Want kleding is eigenlijk gewoon een constructie, het is een sociale constructie. Het houdt je warm of koel, of wat je nodig hebt. Maar eigenlijk is het... We kennen het allemaal, we zijn allemaal naakt, altijd eigenlijk.

00:41:26 RR: Ja.

00:41:33 RWM: Ja, je gezicht hé? Iedereen laat z'n gezicht zien. Je bedekt alles behalve je gezicht terwijl dat eigenlijk het bijzonderste is want dat onderscheid iedereen. Als je er over nadenkt, is het eigenlijk best wel bijzonder, dat we met een bloot gezicht rondlopen, vind ik.

00:41:47 RR: [lacht] Ik heb er ook wel eens over gedacht... Wat als we dit (gezicht) als meest intiem zouden beschouwen. En kleding er dus ook heel anders zou zijn dan bijvoorbeeld een broek en een trui, en dat we hele andere dingen zouden bedekken.

00:41:52 SMW: Ja.

00:42:04 RWM: Wat is er zo raar aan je genitaliën dat je daar zo voorzichtig mee moet zijn? Handen kunnen net zo bijzonder zijn... En het gezicht is natuurlijk het meest bijzondere en daar loop je gewoon mee over straat. Eigenlijk gek...

00:42:19 SMW: Dat is waarschijnlijk praktisch, want je moet eten, je moet praten, dus de mond moet onbedekt blijven waarschijnlijk. En je moet zien, ruiken of ademen door je neus en je moet luisteren met je oren. Dus het is ook praktisch, denk ik, dat je je gezicht onbedekt laat.

00:42:45 RWM: Ja, dat hoeft niet per se. Dat is gewoon een sociale constructie dat je dat doet. In sommige culturen is dat toch wel heel anders...

00:42:54 SMW: Dat het wel bedekt blijft ja...

00:42:57 RR: En Robin, heb je Sands veel gefilmd of gefotografeerd?

00:43:01 RWM: Ja, heel veel. De meeste foto's zou ik zeggen, die je van hem kent, heb ik toch wel gemaakt. Filmen iets minder, denk ik. Ja, ik film zijn performances wel... Dit doen bijvoorbeeld, dat ik hem zou filmen met de camera, dat is wel iets wat we willen gaan doen. Maar dat willen we eigenlijk al 20 jaar maar dat komt er nooit echt van. Ik heb wel eens een camera voor hem neergezet, dat hij gewoon zelf begint te praten en dat wil hij nu ook meer gaan doen... Maar de foto's die je ziet, daar staat heel vaak wel onder 'by Robin' Dus dat zeker.

00:43:45 SMW: Want hij kan het heel goed. Ik weet niet of het specifiek met mij te maken heeft, want jij bent sowieso wel behendig met de camera...

00:43:57 RWM: Ik ben wel visueel ingesteld...

00:43:59 RR: Dus je geeft hem wel aanwijzingen?

00:44:03 SMW: Nou, dat is een beetje... Het is heel organisch, heel natuurlijk. Want meestal wil ik,...Dat heb ik altijd gehad, ik vind het moeilijk om naar mezelf te kijken en je zou het een beetje gek kunnen vinden, omdat ik overal te zien ben in mijn werk. Maar ik vind het - ik vind dit confronterend, ook voor mij - om mezelf terug te zien op foto's of film of wat dan ook. Maar Robin, hij maakt foto's op de meest onwaarschijnlijke momenten... Zoals... Ik was ooit ziek, tijdens oudejaars dag of avond, en we hadden shoarma besteld en ik was in mijn kamerjas shoarma aan het eten met saus overal op mijn gezicht, en jij maakte foto's. Gewoon om...

00:44:58 RWM: Dat kan ik me geen eens herinneren...

00:45:03 SMW: Maar we hebben ze echt ergens. Echt best wel gross... Of op het moment dat ik aan het praten ben, hij doet het uit zichzelf. Ik hoef het nooit aan te geven. Ik zeg niet: "maak een foto." Dat hebben we een keer met Carolee Schneemann gehad, die zei "en nu wil ik dat je een foto maakt" toen ik haar haar aan het kammen was. Maar over het algemeen is dat zijn initiatief. Hij doet het vanuit zichzelf, wanneer hij dat belangrijk vindt. Meestal wil ik het niet zelf, maar achteraf ben ik daar wel heel erg blij mee meestal.

00:45:48 RWM: Jij houdt ook niet van poseren hé?

00:45:49 SMW: Nee.

00:45:49 RWM: Daarom zeg ik het ook meestal niet want geposeerde foto's zijn ook maar saai. Het is juist leuk als je interactie ziet tussen twee mensen...Als je dat vastlegt in een foto. En dat probeer ik wel te doen, maar als ze dan zien dat je een foto gaat maken dan kijken ze al snel naar de lens en dat is wel weer jammer. Ik probeer dat inderdaad het liefst dan stiekem te doen. Maar jij houdt wel van my gaze...Toch?

00:46:19 SMW: Ja. Jouw gaze.

00:46:20 RR: De Robin gaze. [lacht]

00:46:22 SMW: The Robin gaze.

00:46:22 RR: Ik ben benieuwd naar de 'backstage van de backstage', zeg maar. Naar al het materiaal, want er is gewoon fysiek werk, maar ook digitaal is er heel veel. Waar we het de laatste tijd een beetje over hebben gehad, en waarvan jij gigantische Wetransfer folders onze kant op hebt gestuurd...

00:46:43 SMW: En dat was alleen een gedeelte.

00:46:44 RR: Dat was natuurlijk alleen een gedeelte.

00:46:46 SMW: Ja.

00:46:47 RR: Ik ben benieuwd welke rol Robin... Of jij daar ook een rol in speelt, in het digitaliseren van alle foto's of het ordenen daarvan?

00:46:58 RWM: Nou ja, zeker. Ik heb hem leren kennen in 1996. Dat is eigenlijk nog bijna de tijd pre internet.

00:47:11 RR: Ja.

00:47:11 RWM: Ik had wel internet, al, maar dat ging nog over de telefoonlijnen en dan was je in gesprek, en dat ging allemaal heel langzaam. En het was nog de tijd dat Sands geen email... Z'n moeder die vroeg op een gegeven moment een keertje naar zijn mailadres. Nou, daar werd hij helemaal niet goed van. Hoe haalde ze het in haar hoofd om te denken dat hij een emailadres had? Toen heeft hij ook een hele tijd mijn e-mailadres gebruikt voor correspondentie, maar op een gegeven moment is dat natuurlijk anders geworden... Maar ook omdat het pre digitale fotografie was... De eerste digitale fotocamera die wij hebben, heb ik gekocht in 2001 geloof ik dus, dat was wel weer een aantal jaar daarna. Dus de meeste foto's van de periode daarvoor – dat is heel veel – zijn echt stapels met analoge foto's, afgedrukt, en we hebben dan ook nog de negatieven. Ik koop dan nog wel eens apparaatjes, scanners, apparatuur waar je de foto's mee kan scannen. Of ik heb een dingetje gekocht waar je een videorecorder mee kan aansluiten op je computer, zodat je het met USB om kan zetten naar een digitale file. Dus dat zijn wel dingen die ik dan doe, of als het te ingewikkeld is laten we het ook doen. Maar dat kan ik wel, dus dat doe ik dan ook wel.

00:48:26 SMW: En ook over over mijn harde schijf, over het rangschikken van alle folders...

00:48:33 RWM: Ja, dat moet eigenlijk beter. Maar een klein beetje rangschikken doe ik wel voor hem, dat hij in ieder geval per jaar een folder heeft, bijvoorbeeld.

00:48:40 RR: Ja.

00:48:41 RWM: En dat hij een back up heeft, ook wel belangrijk. Daar moeten we nog wel iets op verzinnen, want je backup ligt hier thuis. Je moet eigenlijk altijd een back up hebben, buiten je huis hé? Want als hier een bom ontploft dan heb je helemaal niks. Of je moet het online zetten of wat dan ook... Dus daar ben ik dan wel mee bezig.

00:48:59 RR: Ik weet niet of je een back up naar If I Can't Dance kan maken? [lacht]

00:49:01 RWM: Ja, precies.

00:49:05 SMW: Dat zou een idee zijn...

00:49:10 RWM: Op je Google Drive kun je dan weer wat kwijt, maar dat zijn wel dingen waar ik mij mee bezig houdt. Dat is niet... Technisch, daar ben jij niet zo van.

00:49:17 SMW: Nee, maar jij bent heel erg handig wat dat betreft, want je kent het allemaal, je kan... Als je iets niet kent, kun je op één of andere manier... Je weet dusdanig veel dat je erachter kan komen hoe je bepaalde dingen voor elkaar kan krijgen. Zelfs als je het nooit hebt gedaan.

00:49:37 RWM: Mijn IT achtergrond is wel handig ja. Als hij een file opgestuurd krijgt... Van wie kreeg je nou pas ook al weer een file? Een of andere... Van Apple...

00:49:46 SMW: Oh, van Perdu [centrum voor poëzie en experiment].

00:49:51 RWM: Oh de de factuur kreeg jij inderdaad als een bepaald Apple bestand.

00:49:55 SMW: Pages...

00:49:55 RWM: Pages, ja. Dus ik vind het dan logisch, dan Google je gewoon wat voor file dat is... En dan dan zet je dat woord 'convert' erachter, dan heb je al een online converter en die maakt er dan een Word document van. Dat is voor mij logisch, maar bij hem gaat dat niet vanzelf.

00:50:13 SMW: Nee.

00:50:13 RWM: Dus dat regel ik dan wel.

00:50:15 SMW: En het hele verkennen van al die folders en zo, dat is ook dankzij jou. Dat de dingen een beetje in orde zijn eigenlijk.

00:50:28 RWM: Ja maar dat zou eigenlijk veel beter moeten natuurlijk. Maar daar moet je dan voor gaan zitten, dat zou een heel project zijn. En dat is er eigenlijk nooit van gekomen. Maar ik ben blij

dat dit project nu aan de gang is, dat het eigenlijk een beetje uit mijn handen is genomen. Dat het vanzelf gaat.

00:50:40 SMW: Nou, het is ook een punt dat ik in het verleden – het is beter nu – maar in het verleden was ik ook heel erg ongeduldig. Als jij iets voor mij ging doen, dat kan ik makkelijk toegeven. Ik werd heel erg snel geïrriteerd als dingen niet een beetje rap voor elkaar gekregen waren... En nu heb ik veel meer geduld, merk ik. Ik word bijna nooit meer geïrriteerd, daarover tenminste.

00:51:12 RWM: Nee, dat is wel verbeterd ja.

00:51:13 RR: En het digitale is natuurlijk niet zo direct als een tekening maken? Daar zit altijd een programma tussen en dat programma werkt dan misschien niet meteen...

00:51:24 SMW: Ja, ja.

00:51:26 RR: Je bent altijd van andere dingen ook afhankelijk. Dat een file verouderd is en zo, dat zijn dingen die er ook bij komen kijken.

00:51:34 SMW: Met Word ofzo. Met technische dingen moet je gewoon een beetje geduld hebben meestal...

00:51:44 RWM: Je hebt in ieder geval een snelle computer.

00:51:47 SMW: Ja, maar dat is ook dankzij jou.

00:51:48 RWM: Ja dat regel ik dan altijd wel. Ook zijn vorige computer, die heeft hij 15 jaar gehad geloof ik. Ik had gewoon zo'n goeie computer toen gekocht, dat die in ieder geval een hele tijd meeding. Was ook best wel duur. En tegenwoordig met die SSD's en processoren, dat gaat allemaal zo rap. Dat blijft wel gaan. Het is tegenwoordig eigenlijk geen issue meer. Hij zegt nog wel eens van staat de computer aan als hij iets wil doen...En dat maakt eigenlijk niets meer uit, want je zet hem aan en 15 seconden later is het klaar. Vroeger moest je daar een paar minuten op wachten. Het maakt dus niet uit of een computer aanstaat of niet, je kan hem gewoon gelijk gebruiken.

00:52:29 RR: Ja.

00:52:30 SMW: En ik weet niet waarom dat zo is...Maar ik moet meestal dingen – als ik notities maak ofzo – wil ik het op papier zien. Ik wil met mijn handen..., Ik vind het zelfs rustgevend om marks te maken. Hoe zeg je dat?

00:52:49 RWM: Ja, je bent een *mark maker* wat dat betreft.

00:52:53 SMW: Een *mark maker*, ja. Want als ik het niet goed voel... Als ik een paar woorden opschrijf, in mijn eigen handschrift natuurlijk, dan dan voel ik me gelijk anders op één of andere manier. Alsof ik iets gedaan hebt, alsof ik iets gemaakt heb. Het is fysiek, ik kan het zien. Het is niet digitaal, het is niet op het internet. Het is die fysieke... Dat heeft met het lichaam te maken, dat het lichaam ook fysiek is. Dus ik vind die tegenstelling, of die situatie van je hebt een fysiek lichaam, maar je hebt een presence op internet... Dat vind ik nog steeds ingewikkeld.

00:53:32 RR: Ja.

00:53:43 SMW: Als ik niet meer fysiek zou zijn, als ik alleen maar energie zou zijn, zwevende energie, dan zou ik het prima vinden. Maar ik vind het moeilijk om die vertaalslag te maken of hoe je dat ook noemt, van fysiek naar digitaal. Of cyberspace...

00:54:01 RWM: Zo zit ik helemaal niet in elkaar. Het liefst heb ik alles op mijn computer, en zo weinig mogelijk kopieën. Een clean desk policy heb ik het liefst, maar dat komt er ook niet altijd van. Maar ik snap dat heel goed wat jij denkt, en het trekt mij ook wel aan. Want het is... aan de ene kant geeft het wel rotzooi. Er ligt hier altijd van allerlei papieren overal door het hele huis verspreid, Maar ik snap het ook wel, want het is jouw manier van... Jouw uiting is toch een onderdeel van alles eigenlijk. En als jij niet het zou opschrijven met je handschrift is het toch niet hetzelfde. Dus dat... Zo zit ikzelf niet in elkaar, maar ik snap het wel heel goed van hem en daarom klikt het ook heel erg. En mijn netheid, min of meer, dat trekt jou ook wel aan want jij vindt dingen ook wel... Dus de tegenstellingen zijn ook de aantrekkingskracht op één of andere manier tussen ons.

00:54:57 RR: Maar soms denk ik ook dat de digitale kant, dat daar ook al misschien een beetje een soort archief-functie in zit, of documentatiefunctie of hoe je het ook noemt. Want ik heb ook een beetje naar de huidige website, maar ook de eerdere, gekeken...

00:55:14 SMW: Die hij gemaakt heeft.

00:55:15 RR: Ja, ik wil er heel graag meer over weten. Het lijkt alsof er een dubbele functie in zit. Omdat het vaak websites zijn waarop heel veel links staan, of heel veel namen van anderen staan. Alsof het al bijna... Het is iets anders dan je werk of het lichamelijke, maar het is dus al bijna een soort archief voor mij eigenlijk. Het is echt een soort informatiebron. Het wil ook iets anders zijn dan je werk, dan je performances zijn.

00:55:46 SMW: Het heeft met onderzoek te maken, ik heb geen PhD maar eigenlijk heb ik heel veel onderzoek gedaan door de jaren heen. Naar andere kunstenaars en stromingen en hoe dingen in elkaar zitten. Heel erg uiteenlopende dingen eigenlijk. Sociale dingen... Mode was belangrijk in het begin, Thierry Mugler enzo... En informatie delen is altijd heel belangrijk voor mij geweest. Het grappige is dat mensen over het algemeen of geïrriteerd waren door mijn vroegere websites die Robin heeft opgezet, of ik kreeg heel weinig bezoekers. Dus ik wil altijd heel graag delen. Delen, delen, delen of het over mij gaat of over informatie over anderen die ik belangrijk vind, of informatie die ik met mensen wil delen. Maar het bizarre is vind ik altijd, er zijn niet zoveel mensen die van mij... Jij zei, Radna jij zei... Er is een schare mensen of een *hand full* of people...

00:57:11 RR: Een trouwe schare van volgers...

00:57:11 SMW: Die misschien wel die informatie willen. Het stoort mij altijd, dat de mensen die misschien wat moeilijker zijn, kunstenaars vooral in mijn belevings-wereld... Kunstenaars, die heel moeilijk bereikbaar zijn of die niet zo vaak informatie willen delen over hun leven, of over wat ze weten... Het is alsof mensen daar op afgaan. Als ze minder zeggen, dan willen ze juist meer van die mensen.

00:57:44 RR: *Hard to get*.

00:57:45 SMW: *Hard to get*, ja precies. En als je heel erg graag informatie deelt en heel erg open bent in mijn ervaring, dat willen mensen heel vaak... Dan zijn ze niet echt geïnteresseerd. Omdat het te makkelijk gaat misschien. Ik weet het niet...

00:58:03 RWM: Dat is ook een beetje de kijk... Wat ik in het begin zei over hoe ik kunst zag als leek, iemand die er helemaal niks mee te maken had. Heel veel mensen die, zelfs kunstverzamelaars denk ik, die denken nog steeds een beetje zo. Die hebben geen relatie met kunstenaars, die kopen wel werk enzo. Die zakelijke kant zijn ze dan wel mee in aanraking, met galeristen hebben ze het over geld en dat soort dingen. Maar echt contact met kunstenaars missen ze misschien wel.

00:58:35 SMW: Nou, dat hebben ze, maar misschien op andere manieren.

00:58:37 RWM: Misschien ja, maar ik bedoel dat de klassieke artiest zeg maar, de mysterieuze kunstenaar waar je niet zoveel van weet en die zich niet zo goed kan uiten persoonlijk... Dat is toch iets wat heel erg aantrekkelijk gevonden wordt door heel veel mensen nog steeds. En als iemand dan zoals Sands, die het allemaal zeg maar geeft, dat snappen mensen niet.

00:59:03 SMW: Ik heb het idee dat mensen mij minder slim vinden daardoor.

00:59:06 RWM: Dat denken ze omdat ze dat niet gewend zijn. Jij hoort een ingewikkeld persoon te zijn die ik niet snap, of zo... Dat willen ze, en daar willen ze dus ook voor betalen. En als jij jezelf blootgeeft en gewoon laat zien hoe het zit...

00:59:18 SMW: Op een eenvoudige manier...

00:59:22 RWM: Zelfs hoe eenvoudig het kan zijn, dat probeer jij te laten zien inderdaad. Dat schrikt mensen af. Zo van "oh nou wat saai."

00:59:30 RR: Dat vereist een ander type intelligentie van de lezer, denk ik.

00:59:34 RWM: Precies, om te snappen hoe bijzonder dat is... Daar heb je iets extra's voor nodig. Ja, dat klopt.

00:59:40 RR: Misschien zelf iets toegeven, of uit een bepaald denkbild stappen om dat daar in te kunnen zien.

00:59:47 RWM: Ja, precies.

00:59:49 SMW: Dat heeft met emotie te maken, denk ik. *Emotional intelligence*. Het is anders dan... Er zijn verschillende manieren om intelligent zijn, vind ik. Het wordt heel erg onderschat op één of andere manier. Het is alsof er één manier is en als je daarbuiten valt, dan dan heb je niks, of dan ben je niks. Ik weet het niet.

01:00:18 RR: Ik denk ook dat het te maken heeft met de hoeveelheid dingen die jij deelt. Dat niet iedereen dat aankan, of dat mensen zich daar ongemakkelijk bij kunnen voelen "want het is wel heel veel." Of "waar moet ik beginnen" of "als ik het niet allemaal aan kan dan maar helemaal niet niet." Want je moet als beschouwer ook sterk in je schoenen staan. Zoals bijvoorbeeld bij je boek, dat is zoveel tekst. Dat je eigenlijk zelf heel comfortabel moet zijn en moet denken "nou ik lees gewoon twee pagina's en misschien lees ik later nog eens een pagina." Je hoeft niet helemaal meteen alles te weten of alles te begrijpen. Ik bedoel, ik weet nog steeds heel veel niet, en ik onthoudt ook nog steeds heel veel niet, mijn geheugen is gewoon niet zo goed. Je moet dus misschien ook accepteren dat je nooit alles tot je kan nemen van wat jij deelt.

01:00:24 SMW: Ja.

01:01:12 RWM: Ja, heel belangrijk. Want er zijn ook mensen die wij kennen – daar neem je ook vaak afscheid van op een gegeven moment die dat wel hebben – die denken van "oh ik moet alles snappen en alles kunnen bevatten". En anders worden ze zenuwachtig.

01:01:28 SMW: Ja.

01:01:29 RWM: Je weet misschien wel over wie ik het heb.

01:01:29 SMW: Ja.

01:01:29 RWM: Dat merk je dan ook in de omgang. Dat dat soort personen daar ongemakkelijk van worden. Zo van "Sands zal wel denken dat ik niet slim genoeg ben, omdat ik het niet allemaal kan bevatten in één keer."

01:01:43 SMW: En zo denk ik helemaal niet.

01:01:45 RWM: Dat is helemaal niet hoe jij in elkaar zit.

01:01:48 SMW: Nee, zo denk ik nooit. Het is absoluut niet hoe ik denk. Ik vind mensen die denken dat ze alles weten, dat stoort mij wel heel vaak. Die arrogantie, daar ben ik heel erg bang voor zelfs... Om arrogant te worden, of te denken dat ik alles weet.

01:02:16 RWM: Dat zit er niet in denk ik.

01:02:16 SMW: Nee, het zit er waarschijnlijk... Ik ga misschien te veel de andere kant op. Soms of vaak. Maar nee, je hebt gelijk. Het is het bij sommige mensen is het alles of niets. En als ze niet alles kunnen snappen in één keer...

01:02:35 RR: Ja, dan dan zijn ze er bang voor.

01:02:43 SMW: Dan zijn ze bang of denken ze 'het is teveel moeite.' Ik heb het idee dat heel veel mensen – het klinkt heel hard – maar ik heb het idee dat best veel mensen of lui zijn of ze hebben dusdanig veel in hun eigen leven, waar ze bijna niet mee om kunnen gaan, dat ze er niets bij kunnen hebben van een ander. En vooral niet als het niet hun partner is. Als het een kunstenaar is die die gewoon heel veel vertelt: mensen vinden het vaak banaal waar ik het over heb. Want iedereen kent het, maar dat is juist wat ik zo fascinerend vindt, dat je creatief kan zijn met basale dingen. Dat het niet altijd zo abstract hoeft te zijn. Dat het over boodschappen doen kan zijn of wat dan ook. Dat vind ik persoonlijk heel erg fascinerend. Dat is een nieuwe manier van... Of nieuw... Het is een manier van kijken die misschien iets toevoegt aan wat we al hebben.

01:03:55 RWM: Dat komt uit het feminisme...

01:04:00 SMW: Uit het feminisme, ja. Ja, dat is zeker, dat heb ik rechtstreeks uit feministische kunst gehaald. Het persoonlijke is politiek, dat zegt alles denk ik: je samenstelling als persoon en ook wat je meemaakt. Dat maakt je wie je bent en het is eigenlijk heel eenvoudig, heel simpel, mensen maken het soms veel te gecompliceerd vind ik.

01:04:30 RWM: Niet van mannen. Ik denk dat dat nog steeds zo is dat waar je het nu over hebt, dat wordt van vrouwen, vrouwelijke kunstenaars, wel verwacht, maar als een man dat dan doet...

01:04:41 RR: Ja, ja.

01:04:41 RWM: Ze zitten in een overgangsfase nu hoor. Dat soort dingen beginnen wel anders te worden nu. Het is anders dan twintig jaar geleden. Maar vooral twintig jaar geleden, toen hadden ze helemaal zoiets van "nou, waar ben jij nou mee bezig?" Wat wilde ik daar nou over zeggen, ik ben het even kwijt...

01:04:59 SMW: Over mannen die zo...

01:05:04 RWM: Wat ik wilde zeggen is – dat heb ik ook wel regelmatig tegen jou gezegd de laatste twintig jaar – als jij een vrouw zou zijn, zou je carrière heel anders gegaan zijn, denk ik. Dan zou hij veel meer geaccepteerd geworden zijn als dat hij nu is, omdat hij... Hij is geen onderdeel van de *boys club*, maar dat hoor je wel te zijn... En daardoor... Nou, ik denk dat jij wel begrijpt wat ik bedoel.

01:05:28 RR: Ja, ik ken niet veel voorbeelden die werken zoals jij... Mannelijke voorbeelden.

01:05:33 RWM: Ze zijn er wel een aantal maar het is toch...

01:05:39 SMW: Die voorbeelden, dat vind ik heel belangrijk. Rolmodellen zijn heel belangrijk, denk ik. Ik probeer op mijn eigen manier een soort rolmodel te zijn voor wie het ook wilt. Maar de afgelopen twintig jaar, was het bijna alsof niemand dat wilde. Dus ik moest bijna een rolmodel worden voor mezelf, op één of andere manier. Ik heb zoveel rolmodellen, mensen waar ik tegenop kijk... En in mijn eigen ontwikkeling moest ik bijna mijn eigen voorbeeld zijn, of zoiets...

01:06:22 RWM: Daar kunnen mensen nu gebruik van maken, nu de wereld iets meer opengebrouwen is. Minder binair en dat soort dingen. Want de nieuwe generaties die herkennen dan wel dingen in jou, waar jij heel erg een pionier in bent geweest eigenlijk.

01:06:44 RR: En dan is er ook wel heel veel te vinden. Dat is mooi. Dat mensen die wel die interesse hebben, of misschien jonge mensen nu ja, dat je heel veel deelt.

01:06:58 SMW: En dat ik heel veel bewaard heb.

01:07:00 RR: Precies. Dat doen ook heel veel mensen ook weer niet natuurlijk.

01:07:06 RWM: En nu wordt het toegankelijk gemaakt door projecten. Dat is ook wel heel fijn, want dat was wel een probleem...

01:07:14 RR: Ik wil nog heel even over die website doorvragen. Want er zijn een paar hele specifieke h's. Er is er een waar bijna meer dan 3000 links op staan.

01:07:19 SMW: Ja

01:07:21 RR: Met die nummertjes. En toen zag ik er later een... Was het die van 2008? Of nee, 2006. [leest voor] "this site will be clean, ordered and healthy" als een soort reactie op de eerdere website. [lacht]

01:07:35 SMW: [lacht] Ja.

01:07:36 RR: Ik ben heel erg benieuwd... Hebben jullie ze samen ook een beetje bedacht? Hoe werkte dat dan?

01:07:40 RWM: Ik kan er wel iets over zeggen. Het begonnen met een 'go.to' site. Dat was vroeger 'go.to/sands'. Op die manier kon je gratis een website krijgen, gratis webspace, en dat was dus vol met reclames dan. Technisch is dat een leuk dingetje: '.to' staat voor Tonga. Dat is een landje in in Afrika, die heeft een heleboel van die sites verkocht.

01:08:08 SMW: Tonga is een eiland denk ik.

01:08:09 RWM: Was het Toga?

01:08:11 SMW: Toga, zoiets ja.

01:08:13 RWM: Die was het, ja precies. Dus, dan kon je dus een go.to gewoon kopen met '/sands' in dit geval erachter. Dat had ik toen gemaakt – ik weet helemaal niks van webdesign eigenlijk – maar dat kon

je toen ook al gewoon vinden als je op Google html cursus zoekt ofzo, dan kon je met tags best wel een eind komen. Dus daar heb ik een hele simpele site gemaakt. Maar ja, Sands verzamelde inderdaad veel dus er moest een heleboel op.

01:08:41 RR: Dus jij kwam steeds met “ik wil dit er nog op” of “ik wil dat er nog op.”

01:08:45 RWM: Ja, en dan maakte ik er weer een nieuwe pagina erbij... Het begon allemaal met die – misschien heb je het gezien – rondraaiende ster.

01:08:52 RR: Ja.

01:08:53 RWM: Dat was de hoofdpagina van die go.to site, maar dat werd zo’n rotzooi op een gegeven moment en toen hebben we het domein sands1974.com gekocht. En toen zijn we daarmee begonnen en toen was het voornemen om dat inderdaad heel erg netjes te houden. We hadden een witte voorpagina...

01:09:12 SMW: M’n moeder zei daar zelfs nog iets over, weet je nog? Jij zei dat het healthy zou worden, maar het wordt wel weer ingewikkeld... Ze zei daar iets over. Zij vond het niet healthy of gezond in ieder geval.

01:09:32 RWM: Het werd al snel weer messy. Ja, dat klopt, dat is ook logisch. Dat is zoals jij in elkaar zit. En daar hebben we gewoon uitbreiding...

01:09:44 SMW: Het is een tussenfase...

01:09:46 RR: Want dan dacht je “het moet niet alleen de aankondiging van de tentoonstelling zijn” of documentatie maar er moet ook iets van over de parfum bij. Of er moet ook nog een link naar die en die bij...

01:09:56 SMW: Ja...

01:09:56 RR: ...en correspondentie. Waardoor die site steeds groter werd.

01:09:58 SMW: Groter, ja. Ik probeerde, helemaal aan het begin... Stuurde ik soms emails naar lijsten van mensen waar ik een tentoonstelling wilde aankondigen. Maar mensen vonden dat helemaal niet leuk, ik kreeg

verschillende reacties van mensen die zeiden “dit is spam” of wat dan ook. Dus dat heb ik eigenlijk heel weinig gedaan in mijn leven. Nog steeds, als ik een tentoonstelling heb, dan stuur ik heel erg gericht en specifiek naar mensen die ik ken, waarvan ik weet dat ze dat ze iets van mij willen.

01:10:41 RWM: Ja, maar dat was ook een fout eigenlijk. Onze eerste website heb je aangekondigd door een email te sturen naar je hele adressenbestand. En in dat adressenbestand zaten ook allerlei bedrijven en winkels zijn en die reageerden wel met “wat flik je me nou?” Want je schreef in die email “dit is geen spam” maar dat is het natuurlijk wel als je er niet om gevraagd hebt. Dus dat is gewoon logisch. [lacht]

01:11:01 SMW: [lacht] Ja.

01:11:06 RWM: Maar dat was gewoon ja, enthousiasme toen. En natuurlijk, nu doe je dat niet meer. Als je nu een show wil aankondigen, dan maak je een lijst met mensen die je wilt.

01:11:20 SMW: Het was ook heel erg heftig vond ik. Want ik had natuurlijk niks, er waren niet veel mensen geïnteresseerd in m’n werk. Ik kreeg al snel door met mensen waarmee ik relaties had van de Ateliers ofzo, dat zij mij raar vonden, of dat ze niet zoveel met mij te maken wilden hebben. Of dat ik geconfronteerd werd met curators... Dus het was best wel beangstigend, eigenlijk. En vooral in die tijd, helemaal aan het begin van emailen, of internet... Ik wist nog geeneens wie ik wilde bereiken, eigenlijk. Want ik had wel een vaag idee in gedachten van hoe die persoon eruit zou zien qua karakter. Maar om daar echt sense van te maken dat was heel erg overweldigend. Het was heel erg ingewikkeld, eigenlijk, het begin.

01:12:25 RWM: Waar heb je het nou over?

01:12:28 SMW: Nou ja, als ik een idee zou hebben van wie wil ik als toeschouwer...

01:12:34 RWM: Oh, ja je publiek.

01:12:36 RR: Dat weet je natuurlijk niet met een website...

01:12:41 SMW: Nee ik wist niet zeker hoe dat zou moeten functioneren. Komen mensen naar jou? Moet je naar die mensen? Dus het was een soort online verzameling van informatie, in het begin, van wat belangrijk was voor mij. Om een beetje mensen aan te trekken van “als je dit belangrijk vindt of interessant, dan ben je op het juiste adres.” Maar we kregen heel veel negatieve reacties. Ook die ‘Portal of Evil...’

01:13:15 RWM: Oh ja!

01:13:15 SMW: Er was een hele campagne gestart door die website, die eerste website. Dat is een groep mensen op internet, het heette ‘Portal of Evil’ ofzoiets.

01:13:23 RWM: Een forum.

01:13:29 SMW: Een forum ja, en ze waren mij echt aan het afkraken: “dit is slecht en al die nummers die nergens op slaan...” En toen kwam ik terecht in Artforum door AA Bronson. Die een top tien... Op één of andere manier had ik contact met AA Bronson, hij vond mijn werk interessant en hij schreef ook over die website, over die nummers en dat hij dat belangrijk vond en informatief... En toen zijn ze opgehouden want ze waren blijkbaar dusdanig geïmponeerd door prestige.

01:14:06 RR: Dus dat was een kunst gerelateerd forum?

01:14:07 RWM: Ik kwam er heel toevallig achter door te googelen, ik wist niet wat ik zag, wat ik las. Een hele discussie over die website die wij samen hadden gemaakt!

01:14:20 RR: Misschien is het eigenlijk een soort net art, misschien moet LIMA [platform voor media art]...

01:14:25 RWM: Het was een bekende van jou, toch?

01:14:27 SMW: Ja, het was iemand van Pratt, mijn eerste kunstacademie in Brooklyn. En iemand van wie ik dacht dat ik een prima relatie met hem had, maar blijkbaar niet. En op één of andere manier heeft hij ooit z'n excuses aangeboden, maar het was allemaal heel erg messy. Ik vond het niet leuk, ik vond het helemaal niet leuk.

01:14:59 RR: Hebben die websites ook een soort – want als je het publiek maakt is het natuurlijk richting de ander, maar het doet ook iets met jou – dus hebben we die websites ook een functie voor jezelf gehad?

01:15:09 SMW: Jazeker.

01:15:10 RR: Bijvoorbeeld om door materiaal heen te gaan, of al die namen op een rijtje te zetten...

01:15:13 SMW: Ja...

01:15:14 RR: Of als eigen bibliotheek bijna, van herinneringen of dingen die je belangrijk vindt.

01:15:18 SMW: Dat is precies zoals ik het zie. Het is een onderzoek, pre-PhD, en alles... Maar het was mijn manier van onderzoek en informatie verzamelen, en om door te geven op internet waar ik voor stond en waarin ik geïnteresseerd was. Dus het was een soort opslag...

01:15:49 RWM: Het is wel een beetje gestopt hé, de laatste jaren?

01:15:54 SMW: Ja, het is een beetje gestopt door Facebook. Ik ging eerst op Facebook en dat was ‘Sands Murray-Wassink Process Archive’, dat was mijn naam op Facebook. Dus Facebook was een tijdje mijn manier van van archiveren. En nu is het Instagram, maar daar heb ik heel weinig. Of nou ja, heel weinig... Ik heb 370 of 380 volgers. Ik blijf heel specifiek, denk ik. Ik ben niet echt een social media iemand, mijn werk ziet er ook niet... Waar ik best wel trots op ben eigenlijk: mijn werk past niet in een social media kader, of wat dan ook.

01:16:54 RWM: Wel op je Vimeo pagina...

01:16:57 SMW: Ja mijn Vimeo, pagina, ja. Er zijn videos op mijn Vimeo pagina die meer dan 20.000 keer bekeken zijn en die ook heel veel likes hebben. Maar dat zijn meestal – dat moet ik erbij zeggen...

01:17:15 RWM: Dan komen we gewoon weer terug op dat naaktheid, waar we het eerder over gehad hebben...

01:17:17 SMW: De meeste mensen die mij volgen op Vimeo... Ik heb

meer dan 300 volgers op Vimeo, wat ik best wel veel vind, want ik ken ze niet. Dat zijn allemaal onbekenden en heel vaak mensen die niet in de kunstwereld zijn, heel vaak mensen die nudisten zijn.

01:17:39 RWM: Dat idee kreeg jij, tenminste.

01:17:40 SMW: Ja, ik heb er op geklikt als ik weer een bericht krijg van 'die volgt jou nu' en meestal zijn dat mensen die naakt zijn belangrijk vinden.

01:17:56 RWM: Waarschijnlijk posten ze die video 's van jou dan ook ergens in fora. En dan gaan er allemaal mensen van die fora... En dan krijgen wij weer views.

01:18:08 SMW: Vimeo is mijn favoriete... Ook omdat er video's opstaan die ik zelf gemaakt heb, privé. Wat ik bedoel met privé is dat Robin mij heeft geholpen om die camera op te zetten, en dan gewoon mezelf te filmen, alsof het privé was, maar dan zie je het. En die zijn helemaal niet ge-edit. 'Death Dying' is het meest bekeken, 23 duizend nu of zo. En dat is niet ge-edit. Er zijn een paar overgangen van één scène naar een andere, maar dat komt omdat ik de video gestopt heb en weer gestart heb. Ik heb helemaal niks gedaan om het te editten.

01:18:58 RWM: Dat vind ik altijd wel lastig. Want ik vind dat dingen nog best wel ietsjes mooier kunnen zijn, dat het een beetje in elkaar overloopt. Daar heeft hij dan geen geduld voor...

01:19:09 SMW: Soms...

01:19:12 RWM: Soms wil hij die hele scherpe kantjes er nog wel eens vanaf halen, en soms laat je het ook doen en soms niet.

01:19:19 SMW: Ja het hangt er vanaf.

01:19:26 RWM: En als hij dat niet wil dat kan ik me dat ook heel goed voorstellen, dan ga ik ook niet zeggen wat een onzin of zo...

01:19:29 RR: Ja. Maar je hebt wel aan de 'horses' video gewerkt toch?

01:19:32 RWM: Welke bedoel je?

01:19:33 RR: 'Horsepower'?

01:19:34 SMW: Ja 'Horsepower'.

01:19:36 RR: Met de tekeningen.

01:19:39 RWM: Oh ja met de tekeningen.

01:19:41 SMW: Dat heb jij gedaan.

01:19:42 RWM: Ja, maar dat is gewoon een slideshow eigenlijk toch? Dat zijn gewoon op alle jpg's achter elkaar met muziek daaroverheen. In Moviemaker...

01:19:47 RR: Maar hij klopt heel goed.

01:19:51 RWM: Dat heb ik ook zelf gedaan en toen heb ik het laten zien en vond hij het wel goed genoeg. Maar als we het samen hadden gedaan had het er misschien iets anders uit gezien?

01:19:59 SMW: Ja misschien, Maar ik wil ook controle loslaten, heel vaak. Omdat ik het idee heb dat ik altijd alles probeer te vatten. Ik wil altijd controle, heb ik het idee, dus het is voor mij heel erg bevrijdend en bevredigend om controle los te laten. Dus als jij ideeën hebt over dingen, of andere mensen die ik vertrouw, dan is het voor mij heel leuk om touwtjes uit handen... Hoe zeg je dat?

01:20:39 RWM: Dat zeg je goed.

01:20:39 SMW: ...te geven. Ik heb het idee dat kunst, wat mij betreft, kunst kan ontstaan door kleine dingen, kleine verrichtingen in het leven. Je hoeft niet zoveel te doen eigenlijk. Het is niet dat ik lui ben, maar het is alleen, er is al zo veel in de wereld, je hoeft een kleine... Zoals Hannah Wilke, wat ik zo mooi vond, zij had high heels aan, hoge hakken en niks anders. Dus ze was helemaal naakt, maar ze had die van die hoge hakken aan en ze zei: "dit zijn mijn plinths." Dus zij was opeens een sculptuur, op die hoge hakken en dat dat soort dingen... Je hoeft heel weinig te doen, en dan krijg je iets ontzettend moois. Ik vind met kunst, voor mij is best wel vaak over-elaborate. Heel veel kunst is veel te hard aan gewerkt. Je hoeft niet zoveel te doen. Dat heb ik met eten ook. Ik ben

niet zo'n kok, maar ik hoor van chef koks ook: het gaat om de ingrediënten. Als je iets heel moois hebt qua groente of wat, dan hoef je heel weinig te doen. De smaak van de groenten kan bestaan zonder teveel poespas...

01:22:20 RWM: Jawel, maar die ingrediënten, die moeten er wel zijn. Wat jij nu zegt over Hannah, dat is een briljante ingeving van haar, en die is simpel als je hem eenmaal hebt. Maar waar komt zoiets vandaan? Want daar heb je weer... Als een soort medium krijgt zij dat... Dat is natuurlijk heel bijzonder.

01:22:49 SMW: Zij was geniaal.

01:22:50 RWM: Als dat er eenmaal is, kun je zeggen: kijk hoe simpel het is, je hoeft alleen maar hoge hakken aan te trekken en je hebt het. Maar dat voordat die gedachte er is...

01:22:57 RR: En voordat iemand het met overtuiging doet...

01:23:00 RWM: Precies.

01:23:01 RR: Want het met overtuiging doen is volgens mij ook nog een stap.

01:23:10 RWM: Zo simpel is het niet hoor. Ja voor jou, misschien. Maar ja, jij hebt wel vaker van dat soort gedachtes en voor jou is dat logisch. Maar de meeste mensen hebben dat soort gedachtes niet.

01:23:23 SMW: Nou, ik heb het ook geleerd. Want ik heb heel goed gekeken naar wat andere mensen, die ik waardeer en die ik bewonder. Ik heb heel erg goed gekeken naar hoe zij het doen, Hannah en Carolee en Adrian bijvoorbeeld. En Hannah had het bijvoorbeeld over spontaniteit. Dus ik heb spontaniteit van haar geleerd, ik heb moed van Carolee geleerd en ik heb intellectuele *rigor*, of gedrag van Adrian geleerd, als ik het zo snel moet zeggen. Dus moed, spontaniteit en een intellectuele aanpak dat maakt een soort triangel of zo. A trinity, van wat ik vind dat ik nodig heb. I don't break my brain over it. Voor mij is het misschien best wel simpel. Het voelt wel eenvoudig aan wat ik doe.

01:24:34 RWM: Ja...oké.

01:24:36 RR: Maar het komt uit ervaringen, onderzoek en kijken naar die anderen...

01:24:39 RWM: En heel veel lezen, kijk naar de bibliotheek, wat ie allemaal verzameld heeft...

01:24:44 SMW: Pre internet ja... [lacht]

01:24:46 RWM: Dat komt niet echt nergens vandaan.

01:24:48 SMW: Nee, ik zeg niet dat het nergens vandaan komt.

01:24:55 RWM: Je hebt dan wel geen PhD zoals jij zegt. Maar jij kan concurreren met de meest intellectuele academici, vind ik.

01:24:59 SMW: Ja, ik heb best wel veel moeite gedaan om dat te kennen, misschien.

01:25:06 RWM: Een papiertje is wat dat betreft niet echt belangrijk.

01:25:06 SMW: Nee, dat is niet echt belangrijk. Maar ja, het is gewoon door de jaren heen ontstaan. Ik heb meer overzicht... Ik heb meer vertrouwen in mijn eigen kunnen dan twintig jaar geleden. Dat is waar.

01:25:27 RWM: Dat is logisch.

01:25:28 SMW: Het heeft heel lang geduurd om dit allemaal op te bouwen. En die websites zijn opslagruimtes, maar ook bewijs van mijn traject, zeg maar.

01:25:45 RR: Het zijn punten in de tijd eigenlijk.

01:25:47 SMW: Ja.

01:25:47 RR: Een tijdslijn, op een bepaalde manier.

01:25:48 SMW: Het zijn in principe drie websites: de eerste die zwart is, de tweede die wit is en de derde die heel erg kleurrijk is met foto's...

01:25:59 RWM: Met Carolee...

01:26:07 SMW: Met Carolee en ik op de voorpagina.

01:26:07 RR: En we hebben het nog niet zo erg over de fysieke

output gehad, maar we zijn nu natuurlijk thuis bij jullie. En ik ben wel benieuwd – je hebt heel veel bewaard, je gooit nog steeds niks weg, daar hebben we het eerder al uitgebreid over gehad – en ik vroeg me af hoe Robin dat eigenlijk vindt. Hoe de spullen zich soms ook een beetje opstapelen en waar soms misschien ook een spanning zit. Dus, aan de ene kant dingen messy maken, maar dat ook bewust doen en daar redenen voor hebben. Maar aan de andere kant, dingen ook bewaren en daar zorg voor dragen.

01:26:23 RWM: Ja, ik word er helemaal gek van. [lacht]

01:26:25 RR: [lacht] Oké.

01:26:31 RWM: Nee dat valt wel mee. Maar zoals ik al zei, ik ben zelf ook best wel messy, in vergelijking met mensen die elke dag stofzuigen bijvoorbeeld, wat best wel normaal is geloof ik. Of elke week bedden-goed verschoneren... We doen het meer maandelijks dan wekelijks. Ik doe wel de afwas elke dag maar...Zijn messiness is wel wat erger. Door de jaren heen is er zoveel... Als je kijkt wat daar allemaal staat...

01:27:19 RR: Allemaal lijsten en boeken...

01:27:20 RWM: Vroeger paste alles in zijn studio, maar ja dat is uit z'n voegen gebarsten, zeg maar en dat komt ook mijn ruimte in. En dat is best wel lastig, soms maar ik stoor me er niet zo aan.

01:27:34 SMW: Parfums...

01:27:34 RWM: Parfums ook, ja.

01:27:34 SMW: En ook hier, op de gang, op twee plekken.

01:27:42 RWM: Ja, ik hou wel van ruimte. Ik wil dingen eigenlijk een beetje overzichtelijk hebben en dat heb ik hier ook. Deze tafel stond er een paar jaar geleden ook nog niet, toen was het helemaal lege ruimte, behalve dan de bank zeg maar. Dus daar hou ik wel van en als het te veel wordt, dan ga ik er ook wel wat aan doen. Maar zolang ik nog maar mijn overzicht kan houden, vind ik het eigenlijk wel goed.

01:28:08 RR: Maar heb je dan, als je de studio bijvoorbeeld ziet van – ja, die is nu natuurlijk ook weer veranderd, ik heb 'm een tijdje zelf niet gezien – dat je dan niet dacht van aan de ene kant... Er zit ook een spanning ergens denk ik van niet weg willen gooien, dus bewaar je het omdat je geen hiërarchie aanbrengt en alles waarde heeft. Maar dat tegelijkertijd, omdat het gewoon letterlijk niet past of dingen dan ergens in een vuilniszak staan. Of omdat je soms...Ja je weg nog wel kan vinden... Het gaat ook over zorg dragen, en ik ben benieuwd naar hoe Robin dat ziet.

01:28:44 RWM: Ja, ik zou dat niet kunnen, zoals hij in zijn studio zit, dat hij net zo'n heel klein paadje heeft waar je net nog kan lopen... Dat hij net genoeg ruimte heeft om zijn, muis en de toetsenbord van z'n computer te hebben, en voor de rest helemaal niks meer...

01:29:00 SMW: Op mijn bureau.

01:29:00 RWM: Op je bureau ja. Nee dat is niks voor mij. En als ik daar naar binnen loop en kijk, dan denk ik ook... Nee. Want ik zou daar in vijf minuten waarschijnlijk heel veel dingen bij elkaar kunnen doen, zodat het dat allemaal net even iets meer feng shui, dat ken je misschien wel... Dat heb ik misschien toch iets meer dan Sands denk ik. Want ik voel me gewoon prettiger als er gestofzuigd is bijvoorbeeld, terwijl het helemaal niet zo belangrijk is. Het is ook niet zo alsof je er ziek van wordt als je het niet doet of zo, het geeft ook niet. Maar als dat dan toch een keer gedaan is... Dat voelt toch... Dat heeft hij niet. Dat vindt hij helemaal niet belangrijk heb ik het idee.

01:29:40 SMW: Nouja, uiteindelijk wel. Maar je hebt het sneller dan ik.

01:29:48 RWM: Ja, het doet jou niet zoveel, of de vloer nou schoon is of niet, heb ik het idee.

01:29:54 SMW: Hangt ervan af. Het is ook de de relatie die wij hebben, want ik denk dat als ik alleen zou zijn, zou ik misschien meer doen, denk ik.

01:30:08 RWM: Nou, toen ik in jouw kamer op de Lomanstraat kwam, voor het eerst... Wat een rotzooi. Toen had hij een hele kleine kamer.

01:30:11 SMW: Twee bij drie meter...

01:30:21 RWM: Die heb ik één keer opgeruimd, kan ik me nog herinneren. Heel voorzichtig, want alles moet natuurlijk wel terug te vinden zijn op dezelfde plek. Maar het is ook... Zijn manier van doen is dingen op de grond gooien, en ik zou dat dan netjes neerleggen ergens. En hij laat dat dan zo, dat komt nog wel een keer en dat komt er niet van. En dan een paar jaar later is het toch weer een rotzooi en zo ver zou ik het niet laten komen.

01:30:48 RR: Maar in de studio doe je eigenlijk helemaal niks?

01:30:52 RWM: Nee.

01:30:53 RR: Daar ga je ook eigenlijk helemaal niet in? Je handen jeuken maar je zit daar nergens aan. Het is echt Sands zijn plek?

01:30:55 RWM: Ik bied dat wel aan, van laat mij maar effetjes helpen, maar dat komt er dan toch niet van. Ik heb al een paar keer geholpen ermee maar... Nee dat is zijn... De deur kan dicht dus ik heb er geen last van. Dus dat doet hij dan maar. En als hij mij nodig heeft, kan hij het vragen maar dat bied ik niet echt meer aan. Omdat ik toch weet dat hij degene is die zijn werk het beste kan *handelen*, en dat als ik daaraan gaan zitten... Als iemand eraan mag zitten dan ben ik het wel waarschijnlijk, maar het is toch..., Je moet daar toch voorzichtig mee zijn, want het is zijn werk natuurlijk. Dus als ik dingen bij elkaar stop die helemaal niet bij elkaar horen. Daar weet jij natuurlijk ook wel wat van, nu met dit project.

01:31:45 SMW: Nou, meestal ben ik daar niet zo strict mee. Qua of dingen bij elkaar horen. Ik moet ze wel terug kunnen vinden in principe. Maar dat zeggen meer mensen: dat dingen ontstaan door dingen te mengen uit verschillende periodes, en dat kan werken op een positieve manier om nieuwe inzichten te krijgen in hoe dingen tot elkaar verbonden zijn, of welke relatie ze hebben tot elkaar. Het heeft weer met depressie te maken,

denk ik. En ook dat ik zo productief ben, dat ik zo snel kan werken en dat het mij niet uitmaakt of een tekening of een schilderij gemaakt is in tien minuten of vijf minuten. Of nog korter, of een uur of over een paar dagen... Het liefst zo snel mogelijk. En dan heb ik stapels van tekeningen en schilderijen van paarden bijvoorbeeld. En wat...

01:32:57 RWM: Wat moet je ermee? [lacht]

01:32:57 SMW: [lacht] Ja wat moet ik daarmee doen. Ik kan ze niet weggooien. Ik vind het zonde om dingen weg te gooien. Ik denk altijd misschien hebben ze uiteindelijk een bestemming op één of andere manier. Daar geloof ik enigszins in, dat ze uiteindelijk ergens terechtkomen. Dus weggooien is geen optie, eigenlijk. Het is best wel ingewikkeld en ook heel simpel. Het is een beetje dubbel. Maar dingen weggooien... Nee, daar ben ik niet goed in. Ik bewaar zelfs verpakkingen van dingen, dozen en bubbeltjespapier. Een pakje maken voor iemand is ook een soort van werk, dus ik bewaar verpakkingsmaterialen, voor het geval ik ze nodig heb. Maar heel vaak komt het er niet van dus ik heb stapels verpakkingsmateriaal, voor het geval dat.

01:34:20 RWM: Maar dat gooi je dan ook gewoon in de hoek neer.

01:34:25 SMW: Ja...

01:34:25 RWM: In plaats van dat je dat netjes ergens neergelegd.

01:34:28 SMW: Ja het is teveel...

01:34:29 RWM: En voordat je het weet is het een grote puinhoop. Als je dat allemaal een beetje netjes neerlegt had het iets kleiner kunnen zijn.

01:34:36 SMW: Ik heb er vertrouwen in dat we ooit, op een of andere manier dat we meer ruimte hebben... Wat we eigenlijk zouden willen is twee appartementen, want mijn werk en mijn leven daar zit heel weinig scheiding in. Dat wil ik ook zo eigenlijk dus het mooiste zou zijn om twee appartementen...

01:35:09 RWM: Twee appartementen zou ideaal zijn, want je wilt wel ook een woongedeelte bij je werkplek.

01:35:18 RR: Misschien precies eentje hieronder. [lacht]

01:35:19 RWM: [lacht] Dat zou ideaal zijn.

01:35:21 SMW: Ja.

01:35:28 RWM: En dan gewoon hier een trap naar beneden of zo... Of juist niet want dan komt hij wel heel makkelijk...

01:35:29 SMW: Ja want ook in het begin... Jij ging verhuizen naar Amsterdam en ik kwam heel snel bij je wonen.

01:35:41 RWM: Daar moest ik ook wel aan wennen ja, inderdaad. Toen kwam ik hier wonen en toen zei ik ook "ik wil minimaal één of twee avonden helemaal voor mezelf hebben. Dan wil ik gewoon dat je er niet bent." En dat is er eigenlijk nooit van gekomen.

01:35:55 SMW: Dat heeft niet lang geduurd, dat hij alleen tijd had of zoiets. Dat hij tijd voor zichzelf had. Ik was heel erg needy... Mijn achtergrond in de Verenigde Staten is best wel heftig. En om die los te koppelen, mijn achtergrond, mijn opgroeien en alles, van het nu in Nederland, in Europa, dat was super ingewikkeld. Robin heeft daar ook heel erg veel bij geholpen, psychisch ook. We moesten best wel hard zijn, om mijn ouders te vertellen, of andere mensen... Ja, we wilden geen contact of we moesten telefoonnummers veranderen, en het was best wel ingewikkeld. Dus ik was super needy. Ik weet nog dat ik jou opbelde, toen je nog in Hoorn woonde – jij hebt die conversaties ook opgenomen – en ik hoor aan mijn stem dat ik super depressief was. Ik had zoveel nodig.

01:37:10 RWM: Ja, hij is behoorlijk beschadigd in Amerika. Dat kon je ook wel merken en daarom is hij ook hiernaartoe gekomen en is hier blijven hangen. Want dat was iets gezonder voor hem dan die competitieve mentaliteit die je daar in Amerika hebt. Want daar gunt niemand elkaar wat heb ik het idee. Dat is misschien nu wel anders... Wat ik ook hoorde van hem dat heeft hem wel beschadigd, dat had wel wat wat heling nodig, inderdaad. En ik ben iemand die heel veel geduld heeft en daar best wel in kan helpen. En daar heb ik hem wel in geholpen kan ik wel toegeven. Het is wel iets wat hij nodig had toen.

01:37:57 SMW: En daar ben ik zeer dankbaar voor. Het is nog steeds niet helemaal makkelijk maar het is anders nu. Ik denk dat ik sterker ben dan twintig jaar geleden.

01:38:10 RWM: Zeker, dat is ook logisch. Zeker nu je de aandacht van de laatste paar jaar hebt gekregen, dat het helpt ook aan zelfvertrouwen gelukkig. Wat dat betreft gaat het de goede kant op.

01:38:23 RR: Ik denk het ook.

01:38:28 RWM: We hebben wel veel geduld moeten hebben. Alhoewel, het is niet echt geduld. Wat Sands zei: je bent continu aan het bouwen. Het is niet alsof je eerst helemaal niks doet en nu opeens heel veel hebt. Het is echt...

01:38:38 RR: Gestaag eigenlijk...

01:38:38 RWM: Heel erg geleidelijk is dat gegaan, steeds weer een beetje erbij. Dan valt het weer een beetje tegen, en dan weer terug. Net het leven.

01:38:51 RR: We hebben het er ook over gehad dat het werk van Sands heel consistent is op een bepaalde manier. Ook als ik oude dingen zie of hoor – zoals dat telefoongesprek tussen jullie – dat gaat ook over behavior of over kunstwereld, en over hoe mensen zich gedragen. Er zijn veel dingen die altijd terugkomen, eigenlijk.

01:39:08 RWM: Er is niks veranderd.

01:39:09 RR: Jij zegt dat er niks veranderd is? Of vind je dan dat er bepaalde dingen wel veranderd zijn?

01:39:14 RWM: Eigenlijk niet.

01:39:15 RR: Of misschien niet in de onderwerpen, maar in iets anders?

01:39:19 SMW: Manier van doen.

01:39:22 RWM: Toen ik hem leerde kennen, was hij net klaar met de Ateliers. Of eigenlijk nog niet, maar twee weken later wel, geloof ik. En die basis van zijn kunst was toen al gelegd. Zijn interesse in Carolee en

Hannah en Adrian die was er toen al, en hij wist al welke kant hij op wilde. Dat was hij nog niet echt aan het doen, maar daar zijn we toen we toen mee begonnen, zeg maar. Ik zie eigenlijk heel weinig verschil... Ik moet even nadenken, hoor.

01:39:54 SMW: De uitvoering is zekerder.

01:39:55 RWM: Ja, je bent zekerder inderdaad. Dat is wel iets. In het begin in zijn eerste performances, las je ook teksten van andere, van andere schrijvers, uit boeken ofzo. En zelfs met Carolee heeft hij in 2001 een performance gedaan waar hij de woorden van iemand anders aan het voorlezen was.

01:40:16 SMW: En toen ging ik over in mijn eigen woorden, maar op papier.

01:40:19 RWM: Ja, precies.

01:40:21 SMW: En nu hoef ik geen papier meer.

01:40:22 RWM: Nu praat je gewoon. Nou, dat weet je, uit zijn hoofd en dat is net zo goed. Dus dat zelfvertrouwen is wel meer geworden, waardoor die inderdaad makkelijker dat soort dingen doet. Maar de basis dat is eigenlijk... Daar zie ik eigenlijk geen verschil.

01:40:39 SMW: Nee, het is heel consistent. Ik wist altijd, het komt door mijn ouders of opvoeding, het was super duidelijk voor mij... Ik zei over Tracey Emin en Sarah Lucas... Maar eigenlijk wat ik zo goed vond aan Tracey en Sarah... En Elke Krystufek ook, aan het begin, eind negentiger jaren. Ik herkende in hun dingen die ik al aan het doen was. Het was gewoon herkenbaar, dus ik dacht 'ik ben niet helemaal alleen in mijn generatie.' Tracey is dertien jaar ouder, Elke is vier jaar ouder en Carolee is 35 jaar ouder. Dus het generatieverschil is niet zo super groot. Ja, het was herkenbaar...

01:41:39 RR: Ja.

01:41:42 SMW: Maar de basis was... Het heeft niet alleen met de Ateliers te maken. Want ik denk dat ik zelfs bij de Rietveld [Gerrit Rietveld Academie] voor de Ateliers en in New York had ik al een soort basis.

Maar het is duidelijk geworden door die twee jaar bij de Ateliers, denk ik.

01:42:03 RWM: Ik denk dat je heel veel tijd heb gehad, daar om erover na te denken. En daar heb je je subject wel vastgesteld. En daar is hij nog niet van afgeweken, er komt alleen maar meer bij.

01:42:21 SMW: Carolee zei... Haar ding over mij was dat ik *unteachable* was, en dat heeft zij ook gehoord toen ze studeerde. Dus dat was voor haar een groot compliment om iemand te vertellen: je bent *unteachable*. Mensen hebben mij wel geprobeerd richting te geven, en ik kreeg bepaalde tips... En daarom zeg ik altijd: ik heb het meest van Robin geleerd over kunst, want de dingen die belangrijk voor mij zijn, hebben met mensen te maken. Dus kunst is wel een ding, maar uiteindelijk gaat het om existentiële dingen. En daar heeft hij het meeste invloed op gehad. En nog steeds.

01:43:15 RWM: Het is wel heel interessant om mee te maken. Ik als leek die helemaal niks over kunst weet, is de leraar van... Dat is wel heel bijzonder, maar ik snap wat hij bedoelt.

01:43:27 SMW: Ja, want je hoeft... Als je gevoelig voor iets bent... Dat stoort mij ontzettend dat mensen denken dat je een papiertje nodig hebt van een universiteit als je socioloog filosoof of intellectueel wilt zijn. Want in principe is iedereen... Om door het leven te komen, moet je al die dingen kunnen zijn. Iedereen is filosofisch en iedereen is intellectueel en iedereen is... Ik haat die scheiding tussen tussen wat wel en niet... Of schrijver. Ik zie mezelf als een schrijver en ook als dichter eigenlijk, ik heb helemaal geen moeite om dat uit te spreken, om te zeggen dat ik dat ben. Maar ik heb daar nooit voor gestudeerd. Ik heb een soort basis English gehad in de Verenigde Staten.

01:44:30 RWM: En dan heb je dichters, die er wel voor gestudeerd hebben, en zich alleen maar dichter noemen en als die dan horen dat jij jezelf dichter noemt... Pfoe. Dat vinden ze niet fijn.

01:44:42 SMW: Dat vind ik zo belachelijk, want ik ben kunstenaar en ik heb enigszins gestudeerd, op mijn manier, om kunstenaar te worden en te zijn. Maar ik heb

absoluut geen moeite als iemand naar mij toe komt van “ik ben kunstenaar” en ze hebben nergens gestudeerd, en nergens... SO WHAT? Doe het dan. Het heeft alleen die overtuiging nodig. En als mensen mij vragen wat je nodig hebt om kunstenaar te zijn: je hoeft het alleen maar te zeggen en daar de verantwoordelijkheid voor te nemen op één of andere manier, en die overtuiging. And that's all you need. En er zijn heel veel voorbeelden van kunstenaars die nooit gestudeerd hebben om kunstenaar te worden. Dus dat is niets nieuws. En op zo'n manier kan je ook dichter zijn, of filosoof of... Dat heeft met imperialisme en kolonialisme te maken, en allerlei slechte dingen in principe. Die geschiedenis van waarom je een papier nodig hebt om iets te kunnen zijn.

01:45:54 RWM: Er zijn allerlei hele verkeerde sociale, constructen ontstaan door de afgelopen honderden jaren dat de witte man aan de macht was. Er moet nog heel wat afgebroken worden inderdaad.

01:46:20 SMW: En wie wel of niet iets kan zijn...

01:46:21 RWM: We zitten zó vast. Dat duurt even tot dat loskomt. Maar er is veel gebeurd de laatste twintig jaar!

01:46:21 RR: [lacht] ja.

01:46:21 SMW: Ja, daar zijn we mee bezig. En wat jij zegt Radna, over mijn archief, dat het niet altijd duidelijk is of het kunst is of niet... Dat is zelfs voor objecten belangrijk. Wat is nou een kunstvoorwerp en wat niet? Het is best wel betrekkelijk en het heeft heel veel met context te maken. Context?

01:46:51 RWM: Context ja, niet context. Ja inderdaad, Megan zei dat één van haar favoriete dingetjes dat glazen paardje was.

01:46:51 SMW: Van Maria Pask, een kado.

01:47:05 RWM: Dat is een heel goedkoop dingetje maar omdat het in jouw collectie zit heeft het meer waarde dan zo'n goedkoop dingetje wat je voor een euro op de markt kan kopen...

01:47:18 SMW: Nou, het is eigenlijk Murano glas uit Venetië. Maar het was waarschijnlijk niet zo duur, denk ik, het is een klein paardje.

01:47:29 RWM: Maar wel speciaal glas?

01:47:31 SMW: Speciaal glas denk ik ja, Murano. Dat heeft een naam. Wij kunnen een voorbeeld zijn of wezen voor mensen... Wat wij doen is niet zo anders dan wat iedereen doet om door het leven te komen. Het is alleen dat ik het noem, dat ik het kunst noem, mezelf kunstenaar noem en ook omdat wij een team zijn en we proberen... Ik zeg altijd good energy, add good energy to the world.

01:48:13 RWM: Positieve instelling. Ik denk wat misschien nog wel leuk is om te vertellen, is dat wat jij altijd zegt, dat kunstenaars wel heel vaak een andere kunstenaar als partner hebben. Of iemand die wel in de kunstwereld zit, al voordat die relatie begon. Dat is wel iets wat ook best wel bijzonder is, geloof ik. Dat Sands dus met iemand is, die niet in de kunstwereld zit en dat zie je inderdaad niet veel. Als ik online kijk, dan zijn de meeste toch wel collega's.

01:48:56 SMW: Maar niet iedereen. Miriam Wistreich bijvoorbeeld, zij is curator, en haar partner zit in de IT en hij heeft ook nooit kunst gestudeerd. En dat kan een rustpunt zijn, soms voor mensen. En dat heb ik ook wel nodig, want ik merkte met kunstenaars, of mensen in de kunstwereld, als ik een relatie had, dan kon ik heel moeilijk stoppen met werken. Ik zeg niet dat het... Het is niet dat ik wil stoppen met werken.

01:49:34 RR: Ja.

01:49:34 SMW: Het is niet dat ik wil stoppen met werken, maar het is ook belangrijk om tot rust te komen. Het was moeilijk voor mij... Ik werk zo graag dat als ik met iemand ben die ook in de kunstwereld zit, dan wil ik alleen maar aan het werk zijn en dan is het moeilijk om tot rust te komen. En voor iemand die manisch depressief is, is dat misschien extra belangrijk.

01:50:04 RR: Ik kan me ook voorstellen dat, soms als het twee kunstenaars in een relatie zijn...Soms zijn ze een team en soms ook helemaal niet. Er zijn ook veel voorbeelden dat ze bijna concurrentie zijn...

01:50:09 SMW: Ja...

01:50:11 RR: Of dat de kunst helemaal gescheiden is. En jullie zijn wel echt een team, het had ook een relatie kunnen zijn waarin dingen meer gescheiden waren geweest. Jij doet je baan, en Sands maakt kunst en dat functioneert misschien prima in de relatie maar dat raakt elkaar niet zoveel. Terwijl eigenlijk raakt het denk ik wel heel veel op andere manieren. Misschien op andere manieren dan dat jij kunst maakt, maar je bent er wel onderdeel van.

01:50:43 SMW: Ja en in de geschiedenis zie je ook heel vaak teams. Het werd niet altijd zo genoemd, dat dat mensen een team waren, maar je ziet het bij Simone de Beauvoir en Jean Paul Sartre of... Er zijn heel veel voorbeelden van creatieve mensen die elkaar echt aanvulden en elkaar nodig hadden. Ik weet niet of Sartre en de Beauvoir een goed voorbeeld is...

01:51:20 RR: Ik weet niet hoe Carolee was met haar partner...

01:51:23 SMW: Alleen met haar eerste man, James Tenney. Ze waren dertien jaar samen, ze kenden elkaar al toen ze tieners waren. Zo hebben ze elkaar leren kennen. Zij was zestien en hij was zeventien ofzo. Daar heeft ze haar hele leven op gebaseerd. Ik had het idee dat... Zij had andere partners maar voor kortere tijden. Maar niemand heeft ooit James Tenney overtroffen...of hoe zeg je dat?

01:52:03 RR: Geëvenaard...

01:52:04 SMW: Geëvenaard, ja. Haar hele basis van *equity* zoals ze dat noemde, en *equitable relationships*, dat was gebaseerd op hoe James Tenney haar behandelde en hoe zij een team waren. Ze waren allebei creatief, hij was componist en zij beeldend kunstenaar of kunstenaar. Dat is een hele goede. Grappig dat je dat zegt, en dat we hier gekomen zijn in ons gesprek. Want Hannah Wilke haar man, die nog steeds leeft, hij vertelde ons dat haar werk over relaties ging. Dat zei ze altijd. Mensen denken dat haar werk over sculpturen gaat, of over narcisme of over haar eigen lichaam of wat dan ook. Maar eigenlijk ging haar werk volgens haar over relaties en daar heb ik heel veel van geleerd. Dat was ook heel herkenbaar voor mij, want relaties zijn altijd heel belangrijk voor

me geweest. Maar voor Robin... Ik heb vrienden gehad die belangrijk voor mij waren maar nooit echt iemand waarvan ik dacht 'this is my other half.'

01:53:26 RWM: Ja... Bijzonder.

01:53:32 SMW: Het is bijzonder. We moeten maar vertrouwen hebben in de toekomst, qua de *messiness* van mijn atelier... Dat dat een beetje meer een vorm krijgt of meer vorm neemt. Daarom zijn we aan het archiveren. Dat wist ik meteen toen Frédérique Bergholtz zei "wil je met ons samenwerken?" Ik wist meteen wat ik moest... Wilde. Wilde en moest doen.

01:54:06 RWM: Ja, het was wel echt noodzakelijk. Dat kon niet langer zo door blijven gaan, want op een gegeven moment, dan hadden we echt dingen moeten gaan weggooien. Ik snap nog steeds niet helemaal hoe het er na volgend jaar april uit gaat zien, maar we hebben nog eventjes.

01:54:24 RR: We kunnen ook nog nu nog even niet weten en dan opeens heel snel.

01:54:26 RWM: En dan moet het toch weer terug.

01:54:33 SMW: Ja en dat zei Frédérique – dat heb ik jou verteld – ze zei tegen mij vorige week, we hebben met elkaar gebeld en ze zei "aan het eind zijn we er van bewust dat we meer ruimte in jouw atelier moeten creëren – dat is het afmaken van het project – om alles terug te plaatsen bij ons thuis, in ons appartement, en dan moet het op een of andere manier passen.

01:55:06 RWM: Ja, daar was ik wel heel blij mee toen ik dat hoorde.

01:55:10 SMW: Ik vind dat heel attent, het is logisch...

01:55:13 RR: Ik heb jou toch helemaal aan het begin gevraagd, nog voor we ook maar met iets begonnen waren... Wanneer zou het niet geslaagd zijn? Toen zei je al "als er na een jaar niet meer ruimte in mijn atelier is."

01:55:26 SMW: Ja

01:55:27 RR: En hoe? Dat is nog steeds... Maar er gaat iets gebeuren, anders...

01:55:35 SMW: Ja, en op een of andere manier denk ik bij mezelf dat ik dat aankan. Op een of andere manier gaat dat lukken, denk ik.

01:55:47 RWM: Ik heb er een goed goed gevoel over.

01:55:50 SMW: We hebben nog maanden, en ik wil niet niks doen in die tussentijd of zo, maar als het erop aankomt, als het bijna mei 2021 is, reken maar dat ik daarmee bezig ben. En dat ik dat voor elkaar wil krijgen, om ruimte te creëren. Dat alles terug kan komen.

01:56:15 RR: Het kan ook bijna zijn, net zoals die actie van...om op hakken te lopen en te zeggen "this is my plinth." Dat komt ergens vandaan. Soms kan een actie sneller zijn dan je zou denken als je alle context al kent. Je gaat hier nu al zo lang doorheen, met meerdere mensen.

01:56:24 SMW: Ja.

01:56:38 RR: Daarom ga je ook zelf waarschijnlijk bedenken van "oh, dat past daar en dat past zo" we hebben het alleen nog niet gedaan. Maar op een gegeven moment als het wel tot het punt komt van hé we hebben nog een maand de tijd en daar zijn de tassen... Dan kan je dat heel praktisch doen.

01:56:53 RWM: Dat kan ineens heel snel gaan ja.

01:56:55 RR: Als je wel door alles heen bent gegaan. Niet alles, maar dat er genoeg gevoeligheid is ontstaan om die beslissing dan snel te kunnen maken.

01:57:04 SMW: Ja.

01:57:04 RR: Want dat had je niet een half jaar geleden kunnen doen.

01:57:07 RWM: Nee, nee, nee, niet op zo'n manier.

01:57:10 RR: Niet met anderen. Want dan hadden die anderen ook niet geweten hoe de dingen precies in elkaar zitten, of wat belangrijk is...

01:57:15 SMW: Nee, precies. Op één of andere manier komt het wel goed. Ivan Cheng vroeg hoe het benadrukt kan worden, het archief. Weet je wel, tijdens de performance op

zes maart [Gift Science Archive Process Event #1: VALUE / What is trash? What is trashy but valuable, Rijksakademie, 2019]? En dat is ook een punt. We hebben een database, die zijn we aan het bouwen... Maar hoe fysieke dingen...

01:57:38 RR: Toegankelijk worden, bedoel je?

01:57:39 SMW: Ja precies. Hoe dingen toegankelijk kunnen worden. Dat moet maar blijken...

01:57:48 RWM: Dat zien we dan wel eens. Ik heb die database nog nooit gezien.

01:57:56 SMW: Oh die database is best wel... Ik heb het wel gezien, vorige week, voor het eerst, met heel veel informatie toegevoegd. En het ziet er heel spannend uit vind ik, op een goede manier.

01:58:08 RWM: Want als ik daar ook toegang tot heb straks. Als het eenmaal wordt overgedragen, dan wordt het van ons. Dan ga ik er wel naar kijken in hoeverre je het op publiek kunt zetten. Want het wordt gewoon toegankelijk online. En wij kunnen bepalen wat mensen wel en niet zien natuurlijk.

01:58:14 RR: Ja.

01:58:14 SMW: Ja.

01:58:31 SMW: Maar op mijn manier is er waarschijnlijk heel weinig wat niet *public* is.

01:58:43 RWM: Dat zit er wel in ja. Dat verbaast me niks. [lacht]

01:58:44 SMW: Waarschijnlijk wordt alles... Ik kan me niets bedenken waarvan ik nu denk 'dat wordt niet openbaar.' Dus, nee, dat, dat zit er waarschijnlijk niet in, maar we zullen zien. Maar het is zeker als durational performance super spannend om te doen. En ik ben zo dankbaar. We hebben heel moeilijke tijden meegemaakt. De afgelopen vijftien jaar waren best wel heftig, ook qua geld enzo. En ook, heel ver terug, voor mijn eerste buitenlandse groepstentoonstelling... Toen jij naar huis kwam en toen ik nog geen email had, en toen ik onder een tafel was, ergens in mijn atelier, lag ik te huilen... Dat doe ik niet vaak, maar ik was

echt... Ik wist niet meer hoe ik verder moest. En toen was er een email, van iemand aan jouw email-adres, of ik naar Zwitserland wilde komen.

02:00:04 RWM: We hadden nog maar één emailadres, dat was die, dus ik had gelijk het medicijn bij me op dat moment. Dat was heel makkelijk. Het is altijd zo bij hem op één of andere manier, als hij echt helemaal rock bottom zit dan komt er altijd iets. Dat is echt... Toeval lijkt mij, of misschien ook niet.

02:00:25 SMW: Ja, ik heb ook over nagedacht, maar toeval... Het is zo vaak gebeurd dat ik rock bottom was en dat er iets op me af kwam. Je kan het bijna geen toeval noemen. Ik weet niet hoe je het moet noemen, maar toeval is één keer...

02:00:42 RR: *Synchronicity*?

02:00:42 SMW: *Synchronicity*, misschien ja. Het is te vaak gebeurd om alleen maar toeval te zijn. Het heeft ook met de inzet te maken, je plant seeds... Je bent in de wereld op één of andere manier, je gooit je dingen uit in cyberspace ofzo... En ja, het is magisch, eigenlijk.

02:01:15 RR: Ik denk dat de manier waarop je over ephemera nadenkt, dat is ook dat er uit iets uitgaat en je weet niet precies waar het belandt. En dat heb je ook met de website. Wat misschien soms frustrerend is want je weet niet wie het leest. Lezen mensen het überhaupt of komt het ergens terecht? En soms hoor je niks en denk je het komt nergens, wat ben ik aan het doen? Je weet inderdaad nooit waar het zaadje uiteindelijk landt, en dan kan er dus iets terugkomen. En als je dat niet had gedaan had er misschien ook niks terug gekomen. Het komt ook omdat je dingen uitzet op een bepaalde manier, niet op een super mainstream manier, maar je doet het wel de hele tijd.

02:01:56 SMW: Ja, en ik heb het idee dat ik best wel veel out there heb gezet... Het duurde best wel lang, maar nieuwe mensen zijn, zoals jij en een paar andere mensen die ik vertrouw... Ik weet tenminste dat als ik... Want dat had ik tien jaar geleden niet, als er niets gebeurde was er nog geeneens iemand

om het te vertellen. We hadden niet echt mensen van wie we echt dachten van 'dit is een stevige relatie' of zo.

02:02:35 RWM: Nee, zeker, we zijn best eenzaam geweest, in periodes. Ja, je bent een beetje afgezonderd van de succesvolle sterretjes die van de Ateliers in één keer megasterren zijn. Die waren weggevlogen, zeg maar...

02:02:53 SMW: En zelfs toen ik met Elke Krystufek werkte, dat was zeven of acht jaar, ik klikte nooit met de mensen in de *mainstream* waarmee zij werkte. Galeriehouders ofzo... En dat was ook niet mijn bedoeling, om met haar te werken om verder te komen. Ik wilde met haar werken omdat ik haar werk waardeerde: esthetisch en inhoudelijk. Zelfs met haar waren we... Zij was voor jaren mijn enige houvast.

02:03:30 RWM: Je had niet veel contact met andere kunstenaars.

02:03:37 SMW: En ook niet veel met curators. Dus het waren eenzame tijden. Maar ik denk niet dat het slecht was. It builds character.

02:03:51 RR: Ja.

02:03:53 RWM: Het heeft z'n functie gehad, dat geloof ik wel. We hebben het er wel vaker over gehad dat dat het zolang geduurd heeft voor Frédérique om iets met Sands te doen. Maar – daar heeft Sands het ook met Frédérique zelf over gehad – maar dat klopt eigenlijk ook wel. Want Sands was er ook nog niet echt klaar voor, toen If I Can't Dance begon. Het is eigenlijk wel goed dat ze daar... ja achteraf is het – twintig jaar geloof ik? Wanneer zijn ze begonnen?

02:04:19 SMW: 2005. Vijftien jaar.

02:04:20 RWM: Vijftien jaar. Ja, nu komt het eigenlijk wel heel goed uit. Je hebt jezelf zo ontwikkeld, en hij is zo stevig geworden, en zelfvertrouwen begint te komen. Dus nu kan je er wat mee doen. En als ze dat vijftien jaar geleden had gedaan, was er misschien iets heel zwaks uitgekomen. Dit voelt veel beter aan. Dat vind ik wel wel slim ook, van haar. Dat heeft ze ook een beetje bewust gedaan, zei ze ook.

02:04:43 SMW: Ja, half bewust en half intuïtief.

02:04:49 RWM: Misschien als ze je beter had gekend, dan had ze het eerder gedaan. Maar ze is behoorlijk onder de indruk van je, geloof ik.

02:04:59 SMW: En nu staat het stevig. Het is gewoon perfect nu, en ik blijf vertrouwen hebben in de manier waarop dingen ontwikkelen en blijven ontwikkelen. Het is logisch geweest, en het is nog steeds logisch vind ik, op één of andere manier. Dus ik heb er wel vertrouwen in dat er iets gaat gebeuren. We gaan gewoon verder. Ik zei het ook in de brief onlangs, die ik heb geschreven voor Perdu. Als jou iets zou overkomen, dan zou dat mijn leven drastisch veranderen op vele vlakken. Maar jij vroeg je af of ik daar tegen kon... Een paar weken geleden zei je iets over... De dingen die ik gedaan heb voordat ik jou leerde kennen, om weg te komen uit de Verenigde Staten om hier naartoe te verhuizen enzo. Je zei iets over of ik nog gelijksoortige energie had.

02:06:17 RWM: Oh, die energie is anders geworden natuurlijk.

02:06:22 SMW: Maar als iets moest...je moet verder gaan natuurlijk.

02:06:32 RWM: Ja, hij heeft wel last van zijn depressiviteit en dat soort dingen vaak. Dan zegt hij dat dingen niet kunnen. Dan blijft hij in bed of wat dan ook. Maar eigenlijk, als er echt iets moet, ook al is hij depressief, dan komt het toch wel goed. Dan lukt het toch altijd wel. Dus op één of andere manier haalt hij dan toch wel ergens de energie vandaan. Dus het is een samenloop van meerdere externe dingen, vaak, die gebeuren. En ja, wat dat betreft kom je er altijd wel uit. Maar reken maar, als ik dood zou gaan, zomaar, dat is wel wat voor jou. Maar andersom ook, ik bedoel, als jij weg zou vallen. Ik weet niet of ik dan nog wel in de kunstwereld zou blijven vertoeven. Waarschijnlijk niet, weet ik eigenlijk niet. Daar denk ik wel eens over na, maar ik heb geen idee. Ik denk niet dat ik in mijn eentje... Ik denk dat dat wel een beetje weg zou ebben maar misschien ook niet.

02:07:24 RR: Of mensen zouden allemaal naar jou toe komen met vragen over Sands...

02:07:27 RWM: [lacht] Ja, als hij nu dood zou gaan dan heb ik wel een klusje.

02:07:39 SMW: [lacht]

02:07:39 RR: [lacht] Dit is wel een lugubere wending van dit gesprek.

02:07:44 RWM: Ja.

02:07:44 SMW: Nee, niet luguber, het is realistisch.

02:07:46 RR: Het is ook realistisch. Want jij noemde ook voorbeelden van kunstenaars die er niet meer zijn van wie de partner dan... Die legacy...

02:07:46 SMW: Niets is forever, for humans. Er komt een einde aan op één of andere manier. En ik wil heel hard nadenken, en dat doe ik ook, over wat ik achter wil laten. En daar ben ik me zeer bewust van en niet alleen fysiek, maar ook hoe ik mensen behandel en wat voor uitwerking dat heeft in de wereld.

02:08:21 RWM: Dat heb ik weer een stuk minder. Dat interesseert me eigenlijk helemaal niks. Als ik dood ben, dan mag het ook gebeurd zijn. Ik wil wel mensen goed behandeld hebben, ik wil niet als een tiran gezien worden als ik doodga. Maar stel dat niemand mij herinnert, dat vind ik echt niet belangrijk. Dat is wel een groot verschil tussen ons, en daarom ben jij de kunstenaar en ik niet.

02:08:44 SMW: Het is ingewikkeld. Of ingewikkeld, ik zeg dat steeds maar het is misschien dubbel. Ik weet niet of ik herinnerd wil worden, het gaat niet om... Het is grappig, want Carolee, helemaal aan het einde van haar leven zei "I don't need it. The work needs it." Toch?

02:08:55 RWM: Ja.

02:08:55 SMW: En wij maakten daar grapjes over. Jij zei iets... Het kwam wel grappig over op één of andere manier. Maar ik begrijp wel wat ze bedoelt. Want eigenlijk op mijn manier, ik hoef niet... Het is niet zo belangrijk dat ik herinnerd wordt. Het is meer dat ik een effect wil hebben in de wereld Het gaat om change, om verandering enzo. En dat heb ik al gedaan, Robin

en ik samen, dat is al een relatie van verandering of change, denk ik. Want dat is al invloed hebben in de wereld, op iemand. We hebben ook invloed op elkaar. Het is niet dat ik Sands Murray... Het gaat niet alleen om mij, het heeft met mij te maken, maar het gaat niet alleen over mij omdat het over relaties gaat. Het is niet alleen over mij, het is ook over Carolee, over Hannah, over Adrian, over wie dan ook...

02:10:39 RR: Jij bent eigenlijk een schakel, ook naar die mensen toe.

02:10:44 SMW: Ja.

02:10:44 RR: En jij hebt zelf ervaren... Want Hannah heb je nooit gekend...

02:10:51 SMW: Nee, Hannah niet.

02:10:53 RR: ...maar toch heb jij wel ervaren wat zij heeft nagelaten en wat dat kan doen, zonder dat je haar persoonlijk hebt gekend.

02:10:56 SMW: Ja.

02:10:58 RR: Dus je hebt voorbeelden van zowel mensen die je mee hebt gemaakt, met wie je letterlijk contact hebt gehad – en mensen met wie dat niet zo was – maar wel wat die nalatenschap eigenlijk kan... Die heeft jou ook veranderd. En dat is volgens mij ook wat je ook weer voor anderen wilt doen.

02:11:16 SMW: Ja, dat is heel mooi gezegd. Dat is inderdaad wat ik bedoel.

02:11:17 RWM: Ja.

02:11:22 RR: Ik ga deze beweging maken... [maakt een cirkel met haar handen – een radio teken voor 'afronden']

02:11:27 SMW: Oké, dat is een mooie manier om af te sluiten.

02:11:33 RR: Of wilde je nog iets zeggen?

02:11:35 SMW: Nee, ik denk het niet.

02:11:37 RWM: Volgens mij hebben we alles gezegd.

02:11:41 SMW: Ik vind wat je net zei over nalatenschappen, daar gaat het om. Dat heeft ook met het archief te maken. Dat is een hele mooie manier om af te sluiten.

02:11:52 RWM: Het is helemaal niet luguber, de dood hoort er ook bij. Wel mooi aan het eind...

02:12:00 RR: Nou, het is meer dan twee uur... Ik had ook niet verwacht dat het één uur zou zijn.

